

Poština plačana v gotovini.

MODRA
OPTICA
LETO
V

LETO 1933/34

ŠTEV. 11

M O D R A P T I C A

leposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 straneh). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša Din 100.—. Posamezna številka Din 10.—. Naročniki na redne publikacije prejemaajo list kot dopolnilo h knjigam brezplačno.

Urednik Janez Žagar. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Rimska cesta št. 3.
Telefon 3163. Št. čekovnega računa 15.369.

VSEBINA 11. ŠTEVILKE

OKTOBER

Vladimir Bartol: Zadnji poizkus

Maksim Gorkij: Sofja Andrejevna Tolstaja

T. A. Shields: Komar

Zapiski:

Huxley o Lawrenceu (*P. D.*)

Poročila

Razno

ZADNJI POIZKUS

VLADIMIR BARTOL

(Konec)

Toda vsa ta napetost v njej, ta njena preobčutljivost je bila samo zunanji, neadekvaten izraz za nekaj, kar je bilo v njej in jo vznemirjalo, o čemer pa ni vedela, kaj je v svojem bistvu. Nekakšna slutnja je bila v njej, da nečesa še ne ve, kar drugi vedo in ji prikrivajo, da je bila za nekaj prikrajšana in ogoljufana. Večkrat je hotela vprašati Milana, kako so se bili končali njegovi odnosi z Melito, zakaj da jo je bil tako iznenada in na lepem zasnubil, toda nekaj kakor strah pred neprijetnim razkritjem jo je zadrževalo. Mislila je tudi, da jo bo odpravil z nekaj splošnimi pripombami, kakor navadno, in malo jo je bilo tudi sram. Morda bi bila mimo vsega tega prešla z lahkoto, če bi se bila znašla v blagoslovljenem stanju. Toda do tega ni prišlo, kar ji je dalo zopet povod za nova razmišljanja.

*

V mestu, ki ni ravno po prebivalstvu preveč obsežno, prodre tudi še tako prikrivana zadeva vrhnjih plasti prej ali slej v javnost. O Milanovem dolgu pred poroko, za katerega je vedelo poleg žirantov le še nekaj ljudi, se je po njegovi vrnitvi iz Dalmacije začelo v družbi šušljati. Mnogi, ki so poznali njegove prejšnje nazore o zakonu in ženitvi, so bili prepričani, da se je bil poročil z Milico samo zato, da se izkoplje iz finančne zagate. Marsikdo ga je na tihem obsojal in pomiloval lepo in mlado dekle, ki je bilo tako postalo žrtev materielne špekulacije. Drugim zopet ni bilo po volji, da je bil iz takih razlogov prekinil svoje večletne odnose z Melito in se poročil na vrat na nos s tujim dekletom. Da se je bil v Milico resnično zaljubil, tega ni od njegovih znancev nihče verjel. Starejši so odobraval njegov pametni, nesentimentalni ukrep in opravičevali njegov korak.

O vseh teh družabnih pogovorih in opravljanjih je prišlo nekaj tudi Milici na uho. Že preje je bila slišala, da je imel Milan pred poroko nekaj dolga in da sta z mamo nekaj uredila. Toda za zadevo se ni v svoji mladostnosti preveč zanimala in ji tudi ni pripisovala nobenega posebnega pomena. Sedaj je vprašala mater, kaj je bilo s tistim dolgom.

Gospa Radmila je prišla v zadrego. Vendar se je nekako izmotala, opravičujoč Milana in bagatelizirajoč zadevo. Odločno je zanikala, da bi bil ta dolg kakorkoli vplival na njegovo odločitev glede ženitve. Toda vprav to zagovarjanje je povečalo njen sum, ki je dajal hrane njeni bolj in bolj razboljeni fantaziji.

*

Vendar je zanesla red in sistem v njena sumničenja šele slučajna Milanova opazka, sama na sebi tako banalna in brezpomembna, da bi ji nihče ne mogel pripisovati kakšne dalekosežne in odločilne življenjske važnosti.

Neki nedeljski predpoldan sta si ogledovala razstavo mladega avantgardističnega slikarja. S katalogom v roki sta hodila od slike do slike,

izmenjavala misli, odobravalala in kritizirala. Milan je opravičeno ali neopravičeno, dodajal svoje ideje in skušal popravljati umetnikove zamisli.

Ko sta prišla do slike, ki je predstavljala Salomo z Janezovo glavo v roki, se je Milan razgovoril.

»Neverjetno, naj hočejo biti slikarji še tako moderni, tega obrabljene motiva nočejo izpustiti. In v bistvu ga upodabljajo vsi po istem kopitu. Če bi bil jaz slikar, bi vnesel vsaj kakšno variacijo v pojmovanje. Če so podajali renesančni umetniki svetopisemske motive v takrat sodobni dekoraciji, postavljali svoje junake v takratna stanovanja in oblačila, ne razumem, zakaj bi ne smel moderen ekspresionistični slikar upodobiti Salome po današnjem pojmovanju in okusu.«

»In kako bi si jo ti predstavljal, če bi jo slikal?«

»Predvsem plavolaso...«

»Ali v Palestini so ženske temnolase...«

»Že. Toda toliko svobode si sme vzeti umetnik.«

»In zakaj plavolaso...?«

»Plavolase ženske so strastnejše.«

Milica ni odvrnila besede. Čudna bledota ji je spreletela lice. Nemo ga je spremljala pri ogledovanju slik in Milan je čutil, da je bil izrekel nekaj neprevidnega.

Ko sta se vrnila domov, se je komaj dotaknila kosila, dejala, da je utrujena in da jo boli glava, in se zaprla v svojo sobo. Milan je nekaj časa mislil, da bi bilo najbolje, da jo potolaži, potem pa je sedel k svojim aktom, upajoč, da se bo njena nejevolja sama po sebi razkadila.

*

Kakor bi trenil, je prevrnil tisti sam po sebi tako brezpomemben stavek celotno Miličino čustveno življenje. Bilo ji je kot da so se ji naenkrat odprle oči in da je pogledala v temo: Milan je ni bil poročil iz ljubezni, iz strasti, marveč zaradi ljubelega miru, ki ga je mislil najti pri njej, in v prvi vrsti: zaradi denarja. Ta misel ji je bila prava strahota. Kako hladnokrvno je bil izrekel nad njo smrtno obsodbo: plavolase žene so strastnejše! In Melita je bila plavolasa žena! Zato ji torej ni bil hotel nikoli pojasniti, zakaj se je bil razšel z njo! Njena ženska samozavest, ki je bila prejela prvo vzpodbudo z rojem kavalirjev, ki so se vrteli okrog nje, in dosegla svoj višek z Milanovo snubitvijo, je zgrmela sedaj v prepad in se v temeljih zrušila. Torej ni bila tisto, kar si je v svojih dekliških sanjah želela biti: poželena, ljubezen in strast vzbujajoča žena? Sedaj ji je bilo jasno njeno razočaranje po prvih tednih zakona: Milanu ni bila nikoli objekt strastnih ljubezenskih želja. In kdo ve: nemara si je še zmerom na tihem želel nazaj k Meliti?

Nehote je zagledala pred očmi Milana takega, kakor ga je bila videla prvi dan. Visok, bled, z ostro rezanim obrazom, nekoliko utrujen; pogled mu je bil zastrt, skoraj prazen, izražajoč tiho nezadovoljstvo. Ko se ji je priklonil, mu je zaigral okrog ustnic čuden, nedoločen, vendar zanjo tako močan in prikupen smehljaj.

Sedaj ji je bil ves, kakršen je bil, odvraten. Življenja sit, izžet, cinično hladen. Zasovražila ga je tako, da se je sama prestrašila silovitosti svojega čustva. In ni bilo hudega, česar bi mu ne bila priželela. Najhujše pa je bilo, da se ni mogla razjokati. Tako je preležala ves popoldan v svoji spalnici in se tudi k večerji ni prikazala.

Napoleon je nekoč dejal, da je skupna spalnica najboljše poročstvo za srečen, harmoničen zakon. Milan si je bil od vsega početka zamislil svoje zakonsko življenje drugače. Bil je zakrknjen samotar in misel, da bi moral s tujim bitjem deliti še spalnico, mu je vzbujala strah; zato je bil njegov prvi pogoj v zakonu: ločenost spalnic.

Ko je torej videl, da Milice tudi zvečer ni na spregled, je potrkal na vrata njene spalnice in prosil za vstop.

Ležala je v negližeju kakor mačka s trebuhom na divanu, opirajoč se s komolci in držeč obraz v dlaneh. Srepa ga je pogledala in njene oči so vprašale, kaj hoče od nje. Nemo je prosil za dovoljenje in sedel poleg nje. Zdrznila se je in zganila, kakor bi bila začutila kačo poleg sebe.

Preko obraza mu je hušnil nasmeh. Po hrbtu ga je napol prijetno napol grozničavo spreletelo; s svojim instinktom je začutil nevarnost in v njem se je rahlo prebudilo staro veselje za tvegano in presenečujoče življenje. Stegnil je roko in jo hotel pobožati po laseh.

Zgrozila se je in zavpila:

»Ne dotikaj se me!«

Takrat je prvič začutil, da ima zrelo ženo pred seboj. En sam popoldan je zadostoval, da je njena čustvenost dozorela. Zavedel se je, da je doslej ni bil poznal. Skoraj obžaloval je, da se je bila morala njena ženskost prebuditi vprav na tak način. Instinktivno je v duhu šel njeno pot od onega usodnega stavka pa do tega trenutka in tako povsem logično pristal ob njenem sovraštvu do njega.

»Tak je torej prvi začetek zakonskega poloma,« si je rekel, ne da bi bil posebno presenečen ali pretresen. Bilo mu je, kot da je bil nekaj podobnega že pričakoval. Začudil se je, kako se je bil sploh mogel toliko časa zibati v občutju varnosti. Ali ni vse življenje en sam velik nesmisel? Stari »spleen« se je prebil iz skritega kotička na dan in se začel polagoma razlivati preko njegovih misli. Vedoč, da je edini možen izhod odkrit razgovor, je sklenil storiti še ta zadnji poizkus.

»Vem, da me sovražiš in slutim tudi zakaj,« je dejal spokojno.

Ta njegov mir ji je bil kakor vbodljaj z iglo. V njej je vse skipelo. Vendar se je na zunaj obvladala in dejala:

»Ne sovražim te...«

S smehljajem je nadaljeval neizgovorjeni stavek:

»... ampak zaničujem. Premalo sem ti, hočeš več, da bi me sovražila.«

»Sam si to rekel,« je dejala z zagrizenim zadoščenjem, da jo je razumel.

»Mojim besedam rada prevračaš smisel. Danes zjutraj na primer...«

»Prosim te, molči o tem.«

»Ampak zadevo morava vendar razčistiti. Moj čisto teoretični stavek si obrnila po svoje...«

»Nikar se sedaj ne izgovarjaj. Če bi ne bil mislil tako, kakor sem razumela, bi se sedaj ne opravičeval.«

Nasmehnil se je.

»Ali toliko izkušnje imam vendar, da si lahko predstavljam, kaj si si mislila.«

»Domišljaš si morda, da sem bila ljubosumna?«

»Bog nas varuj tega! Samo užaljena si se čutila v svojem ponosu.«

»Pa ne zaradi tistega, kar ti misliš. Že nekaj časa vem, zakaj si se poročil z mano.«

»No?« je vprašal z ironičnim nasmeškom.

»Prosim, ne žali me. Če si bil že enkrat podlež, ne bodi še vdruško.«
Prebledel je in vstal. Toliko se je obvladoval, da ji je poljubil roko, in odšel.

*

Medtem ko je Milica spočetka z možem veliko samevala, si je sedaj naenkrat zaželela hrupnih zabav in številne družbe. Zopet sta začela zahajati v klub, pogosteje obiskavati gledališče in mnogokrat šla tudi na prireditve in plesse. Vse to ni Milanu nikakor hodilo v račun. Vendar je napol iz kurtoazije, napol iz zavesti nekakšne krivde povsod spremljal svojo ženo. Milica se je začela pozornost vzbujajoče oblačiti in se intenzivneje šminkati. Čez noč se je spremenila v mondeno damo.

Njeni kavalirji, ki so se bili, ko se je razvedelo za njeno zvezo z Milanom, umaknili, so jo sedaj zopet obkrožili. Po lepoti se je bila še sedaj prav razcvetela in tisti, ki so bili obdarjeni z močnejšim instinktom, so slutili v nemirnem lesketu njenih oči tajno nezadovoljnost. Postala je zopet pozorna do moških in njihovi komplimenti so ji laskali, kar je tudi pokazala. Ljudje so začeli šušljati, da se nekdanji zakrknjeni Don Juan kot zakonski mož ni obnesel. Škodoželjno so govorili: »Prej je sam drugim nastavljal rogove, sedaj jih bodo drugi njemu.«

Baldur Heinz, mladi trgovec, ki je vodil očetovo podjetje, je polagoma izpodrinil druge čestilce in postal nekakšen njen oficijelni partner na plesih in prireditvah. Močni, trenirani plavolasec, iz katerega sta kipela zdravje in življenjska sila, ji spočetka vprav zaradi teh lastnosti ni bil všeč. Toda ker je bil v vsem pravo Milanovo nasprotje, ji je bil sedaj v nekakšen oddih. Kot par sta bila med najelegantnejšimi plesalci in ko sta se vrtela tesno objeta po dvorani, ju je moral vsakdo opaziti.

V svojih številnih ljubezenskih preizkušnjah je prešel Milan vse faze ljubosumnosti in je bil sedaj le težko dostopen temu čuvstvu. Vendar je nekoč opozoril svojo ženo, naj se vselej véde tako, da mu ne bo delala sramote.

To opozorilo je bilo zanjo majhen triumf. Vendar je našla sredstvo, da ga je mogla raniti! Njena najgloblja želja je postala sedaj, kako bi ga osmešila in ponižala.

Nekoč mu je predstavila neko svojo znanko iz internata. Bila je lepa, vitka plavalaska in ker je Milan mislil, da ustreže ženi, če se bo zanjo zanimal, je ves večer plesal z njo. Tako dobre partnerice že dolgo ni imel ob sebi. Bledi, elegantni mož je ugajal dekletu in iz znanega odnosa med prijateljicami mu je posvečala posebno pozornost.

Ko sta se pozno v noč vračala z Milico domov, ga je vprašala: »Temperamentno dekle, ta moja prijateljica, kaj ne?«

»Vse kaže,« je odvrnil, vesel, da ji more ugoditi. Zasmejala se je besno in škodoželjno, kakor je še ni bil slišal.

»Taki ste moški. Zmerom se ujamete na videz. Opazovala sem vaju. Gotovo si bil prepričan, da stiskaš strastno plavalasko k sebi. Ali zmotil si se. Pred dvema letoma še je bila temnejših las od mojih in njena plavalasost je samo bluf za bedake, kakršen si ti.«

Osmešen, osramočen se je poslovil od nje.

Nekoč je nenadoma odjenjala njegovim rahlim poskusom približevanja in ga je napol sama od sebe povabila v svojo spalnico. Milanu se je zdelo, da ni bila še nikdar tako vroča in ognjevitá. Bil je preveč izkušen, da bi bil zaupal njeni nenadno prebujeni nežnosti. Vprašal se je samo, kaj mu je bila morala na skrivaj prizadejati, da je postala nenadoma tako popustljiva. Na misel mu je prišlo, da ga je bila nemara varala ali pa da je imela vsaj ta namen. V duhu je prešel vse prilóžnosti, ki bi se ji bile lahko nudile, vendar se mu je zdelo, da še ni imel povoda dvomiti v njeno faktučno zvestobo.

Milica je bila tisto noč prvič okusila slast maščevanja z izdajstvom. Premišljeno ga je bila sprejela v svoj objem, samo da si je mogla v njem predstavljati sladkosti z drugim. Razprla je oči in si v duhu priklicala plavaloso glavo in svetle, sive Baldurjeve oči. V fantaziji se je predala njegovi strasti, uživala v misli, da vara svojega moža in da se mu maščuje. Njeno zadoščenje je bilo popolno vse dotlej, da je odprla oči in zagledala poleg sebe blede, upali, utrujeni Milanov obraz. To jo je streznilo. Rahlo, skoraj nežno ga je odrinila od sebe in ko se je poslovil, je bilo v njej napol sklenjeno, da ga bo resnično prevarala.

*

Odslej se je večkrat prepuščala njegovim nežnostim. Njena izkušnja, da se lahko s fantazijo umakne odporu, ki ga je čutila do moža, ji je dajala trdnost, skoraj polet. Prvič je takrat začutila neomejeno moč duhá in se vsa radostna predala temu novemu odkritju. V duhu si sedaj ni več predstavljala samo Boldurja, marveč tudi druge moške, ki so kakorkoli zbudili v njej poželenje. In naenkrat ji je postalo razumljivo, zakaj si nekatere žene, ki jim to dopuščajo razmere, izbirajo po več ljubimcev hkratu. Čutila je, da bi ji bilo treba samo poguma in prave prilóžnosti, pa bi tudi sama začela živeti tako življenje.

Milana je slej ko prej sovražila iz dna srca; vendar je začela čutiti zadnje čase do njega nekaj kakor prezir, ki se mu je hotelo pridružiti včasih celo nekaj sočutja. S svojo skrivnostjo se je čutila močnejšo od njega, njeni kavalirji so ji vrnilo zaupanje vase in na teh predpostavkah je naenkrat ponovno zrasla njena samozavest, samo da ni bila več nedolžno naivna, marveč trdno preizkušena, solidna in nezdroljiva.

Od dne do dne jo je Milan manj razumel. Postala je samostojna, imela lastne nazore in začela delati po svoji glavi. Proti njemu ji je bil lasten nekakšen večer ironični ton, ki ga je poniževal in delal majhnega pred samim seboj. Vendar ni nikoli popustil v svojem kavalirstvu in nežni pozornosti do nje, kar sta mu oboje omogočala tako njegova slaba vest kakor tudi manjša strast, ki jo je čutil do nje. Nekaj se je bil tudi preživel in si želel predvsem miru. Njegova popustljivost je šla tako daleč, da ga je začela celo njegova tašča grajati zaradi nje.

Gospa Radmili ni bila Miličina izpremembra nikakor po volji. Slutila je, da se je bilo moralo med zakoncema nekaj zgoditi in zaman se je tudila, da bi izvedela, kaj. Skušala se je upreti Miličinim željam po zabavah in plesu in nič rada ni videla, da se je od časa do časa zbirala družba v njenem stanovanju. Vendar ni mogla nič zoper Miličino neupogljivo voljo, ki ji je dajal mož s svojo prizanesljivostjo nevidno potuho.

Pozimi se je hodila Milica smučat. Milan ni utegnil, da bi jo spremljal, in dovolj širokogruden, jo je puščal, da je šla sama s svojo družbo, na veliko jezo njene matere. Baldur ji je bil neločljiv in čez mero pozoren spremljevalec.

Ko je bila Milica prišla s svojo materjo v krog »Elitnega kluba«, je bil Baldur med prvimi, ki ji je začel dvoriti. Vajen približati so vsaki lepi ženski in vsaj poizkusiti, da bi jo osvojil, ni izpustil tudi te priložnosti. Tuja mu je bila vsaka zaljubljenost; prelepo je bilo zanj življenje in preveč možnosti mu je nudilo, da bi bil hotel osredotočiti svoja čuvstva na eno samo bitje. Globoko pa je bil prizadet v svoji moški nečimurnosti, ko je videl, da daje Milica prednost Milanu. Že nekaj krat se je bil srečal z Milanom kot s tekmeccem in čeprav niso tega uspehi zmanjševali njegove samozavesti, so jo vendarle v neki točki ranili. Dejstvo, da se je Milan z Milico poročil, ga je sicer pomirilo in do neke mere celo razveselilo: njegov moški instinkt je začutil, da je polje z Milanove strani sedaj prosto. Ali da mu je bila od vsega početka izkazovala prednost, tega ni mogel tako zlahka pozabiti.

Niti v sanjah mu ni prišlo na misel, da se mu bo še kdaj nudila prilika, približati se Milici. V nekem skritem kotičku je le pripisoval Milanu prevelik vpliv na ženske, da bi mu mogel prisoditi, da ne bo znal prikleniti svoje žene nase. Toda ko se je Milica znova vrnila v družbo, je instinktivno takoj presodil položaj. Koliko mikavnejša, pa tudi lepša, interesantnejša, vrednejša zanimanja se mu je zdela zdaj kot žena! Sprva se ji je približal s plahostjo in rešpektom. Toda ko jo je bil pri plesu pritisnil k sebi in čutil, ne le, da se mu ne izmika, marveč da mu celo vrača pritisk, je zablislilo upanje v njem. Samo previden, do skrajnosti preudaren je sklenil biti, da bi si predčasno ničesar ne pokvaril.

*

Na nekem takem popoldanskem smučarskem izletu sta se bila Milica in Baldur nehote oddvojila od družbe. Kaj sta ju brigala mož, znanci, svet in okolica! Sneg, beli, lesketajoči se sneg, širne, kakor z belo ruto pregrnjene poljane, strma pobočja in svoboda, sproščenost, zdravje, mladost!

Milica je drvela z vrha proti dolini, da jo je Baldur ob njeni strani komaj dohajal. Razžarela je bila, nasmehjana, in zdelo se je, da v njeni duši vse vriska in poje. Vendar daleč nekje v ozadju je čepel pajek in srkal njeno kri. Naj je še tako kipela od veselja; kakor zamolklo spremljevanje je živel v njej spomin na moža. Na zunaj, tudi nasproti sebi, je vse pozabila in vrgla raz sebe, kar jo je mučilo. Ali pred strogim spovednikom bi bila priznala, da je njena radost samo igra, samo želja, da bi bila zares taka.

Delala je bliskovite ovinke, smuknila zdaj na levo, zdaj na desno in se smejala Baldurju, ki je navadno zdrvel po celih sto korakov navzdol v prejšnji smeri. V nekem trenutku, ko je videl, da ju nihče ne more opaziti, se je zaprašil za njo, jo dohitel, pograbil čez pas, stisnil k sebi in jo poljubil. Toda strmec je bil prehud. Spodsnilo jima je in Milica je padla in bolešno zastokala.

Naglo, prestrašeno ji je odpel smuč s čevljev in ji otipal nogo. Zbodlo jo je in po tem je vedel, da si jo je izpahnila. Sezul ji je čevljev, sleklet nogavico in ji s snegom odrgnil gleženj. K sreči ni kazalo na nič hudega.

Vendar jo je ves v skrbeh prosil odpuščanja, poljubljal ji roke, nogo in sam ni vedel kdaj in kako, so se našle njune ustnice. Odpel ji je jopo, razgalil ji grudi in jih obsul z vročimi poljubi. Polagoma, sprva vsa prestrašena, se mu je prepuščala. Pozabljena je bila bolečina v gležnju, pozabljena okolica in družba. Zadihala je sproščeno in se vsa predala le nepoznani slasti.

Nekaj časa je obležala s povešenimi vekami. Polagoma, previdno jih je začela odpirati. Ko je zagledala nad seboj plavolaso glavo in razžarel, zdrav obraz z iskrimi, sivimi očmi, se je zavedela, da se ni predajala običajni prevari. Obraz ji je spreletel nasmeh, poln neizrečene blaženosti. Baldur, ki je trepetal pred uničujočim ali vsaj očitajočim pogledom, je bil presrečen. Obsul ji je roko, ustnice in celo njeno telo s poljubi. Potem sta se dvignila, pripel ji je zopet smuči na noge in v blaznem diru, vriskajoč, sta se priključila družbi.

*

Milica je poznala Milanovo tenkočutnost v njenih odnosih. Zato je skrbno pazila, da se ne bi izdala. Nekaj jo je sililo, da bi ga, ko se je vrnila z izleta domov, objela in poljubila. Toda tolikšna sproščenost ni bila njena navada, zato jo je potlačila in se pokazala táko, kakor je bila sicer. Vendar je opazila, da se ji je zdel sedaj veliko manj odvraten, dá, skoraj nekakšnega ljubega prijatelja je videla v njem. Obšla jo je kakor neka jovijalna nežnost do njega: tako ubog, nebogljen se ji je zdel. Ni se kesala svojega greha, vendar je zaradi njega skoraj sočustvovala z njim. Nekako smilil se ji je in rada bi mu storila nekaj prijetnega, dobrega. Kar razumeti ni mogla več, da sta jo bila mogla njegova opazka o plavolasih ženah in odkritje, ki ga ji je ta opazka posredovala, tako ponižati in potlačiti. Zavest greha, ki mu ga je prikrivala, ji je vlila pogum, samozavest in dala polet. »Hudo je biti varan, toda prijetno je živeti v zavesti, da si varal,« bi bila nemara dejala.

Vendar se je na dnu srca le zgrozila nad izpremembo, ki se je bila izvršila v njej tekom enega leta. Kako brez zlega je bila njena duša, ko se je bila pripravljala na poroko! Še na misel ji ni bilo prišlo, da bi se mogla kdaj predati drugemu razen Milanu. In kakor jo je bilo sram, si je sedaj priznala, da takrat ni imela pravega pojma, kako živijo mladi možje izven zakona. Milanove avanture, o katerih je bila slišala, si je predstavljala povsem nedolžno in kar rdečica jo je oblila, če se je spomnila, kako je bila takrat prepričana, da bo ona prva, s katero bo Milan živel kakor mož. Sedaj, ko je poznala moške, se je spraševala, kako je Milan živel tistih pet mesecev, ko sta bila zaročena in se je pripravljaj na izpit. Njeno srce je bilo polno slutenj in svet se ji je nemara zdel veliko bolj pokvarjen, kot je bil v resnici.

Ampak sedaj je čutila, da mu ni ostala ničesar dolžna. Ta zavest jo je pomirjala in ji dajala moč. Zaupala si je.

*

Osvojitev Milice je pomenila v Baldurjevem življenju nekaj povsem novega. O sili ljubezni odločajo pogostoma bolj okoliščine, ki so z njo spojene, kakor pa ljubljeni objekt sam. Če bi ne bila Milica vprav žena njegovega mnogokratnega tekmeča, če bi ne bila šele leto dni poročena

in če bi ne imel zavesti, da ji je mogel nuditi tisto, česar pri svojem možu ni našla, bi se ne bil vnel zanjo s tolikšno strastjo. Če bi bila dekle, bi ne čutil niti desetino tistega, kar je čutil sedaj. Ko se je vračal z onega usodnega izleta domov, je prvokrat začutil nekaj kakor ljubezensko obsedenost. Glava mu je bila vroča in v srcu je čutil neizrečeno sladkost, ki je tudi bolečina, da se je Milica vrnila k drugemu, ki je imel pravico do nje, ni mogla zmanjšati. Tisti dan si je priznal, da je resnično srečen. Samo rahla skrb je bila v njem: ali bo hotela biti Milica še njegova.

Na periferiji mesta je najel v samotni vili majhno stanovanje. Kot kavalir in odločen človek je prekinil ostala svoja razmerja, še preden je bil gotov, da ga bo Milica tudi zanaprej ljubila. Ko sta se prihodnjič srečala, ji je brez ovinkov priznal svojo zaljubljenost in povedal svoje ukrepe. Šla je k njemu in uživala čar skrivnosti in prepovednega sadu. Skoraj se ji je zdelo, da se je bila v Baldurja resnično zaljubila. Oba sta bila toliko zrela, da se nista v ničemer izdala. V družbi sta bila taka, kakor poprej, morda za spoznanje hladnejša, da bi se izognila morebitnemu trenutnemu navalu čustev. Sestajala sta se poredkoma, z upoštevanjem vseh opreznosti, in tako so postajale njune združitve pravi prazniki strasti. Izogibala sta se kočljivim vprašanjem in živela v najlepši harmoniji, v tisti harmoniji, ki jo more človek občutiti samo iz zavesti, da stoji na vulkanu, ki utegne vsak čas izbruhniti.

*

Milan Jenko je bil eden od onih modernih ljudi, ki jih je lastna apartna, nezdrava čustvenost zgodaj nagnila k samoopazovanju in iz tega izviračemu opazovanju drugih in primerjanju z njimi. Skrajni skepticizem je njihov svetovni nazor in njihova metoda — analiza, porojena kot protiutež lastni karakterni šibkosti. Opazujoč obdajajoče jih razmere, proti katerim se čutijo brez moči, da bi jih zasukali po svojih željah, se s tem večjo strastjo prepuščajo njihovemu intelektualnemu razkranjanju.

Kakor se je Milica tudi trudila, da bi prikrila svoje dvojno življenje, je vendarle razgalila neke znake, ki so vzbudili Milanov sum. Iz tiste instinktivne ljubezni duševno višje razvitega moškega do stvari, kakršne so, in ne, kakršnih bi si želel, iz spoznanja, da je tudi najgrša resnica še zmerom bolj resnična kakor še tako lepa laž, se ni hotel niti za trenutek vdajati tolažilni prevari. Tri poti je ubral v svojem miselnem toku, ki so ga vse privedle do istega zaključka.

Prvič: Milica je bila v njem končnoveljavno razočarana. Mlada, lepa, polna življenja, samostojna, močna v odločitvah si mora prej ali slej nujno poiskati nadomestila za svojo prevaro, zadostitve za svoje razočaranje.

Drugič: če se postavi sam na Baldurjevo mesto, ve, da bo oni vse storil, da si jo prisvoji. Razlogi so bili na dlani.

Tretjič: njegova lastna popustljivost, njegov takt, ki mu je branil, da bi inkvizitorsko izpraševal svojo ženo o njenih poteh, je lahko obema zadosten plašč, da tvegata usodni korak.

Ali sta ga že storila? To se je zdaj vprašal. V spomin si je priklical dejstva zadnjega časa. Na zunaj se Milica proti njemu ni veliko izpre-

menila. Samo nekaj je bilo nedvomno: sovraštvo do njega ji je splahnelo in njena ironija je dobila neki dobrodušen prizvok. Prvi indicij. Milica ni več toliko silila v družbo, z Baldurjem sta bila drug proti drugemu za spoznanje brezbriznejša. Drugi indicij. Tisto, kar pa je bilo v njem zbudilo prvi in največji sum, je bila izpremema v nežnostih do njega.

Po onem usodnem razdoru ga je bila precej časa popolnoma odbijala, tako da ji je bil nekoč celo predlagal, da se ločita. Potem se je nenadoma začela prepuščati njegovim objemom z nekakšnim zloveščim sadizmom. Slutil je, da ni bila takrat v duhu pri njem ali vsaj ne s svojo strastjo. Sedaj pa se mu je predajala nekako nestrpno, bežno, kakor da bi ji bile njegove nežnosti odveč.

Priznal si je, da so okoliščine kazale, da mu je že bila nezvesta. Z elementarno silo je udarilo v njem na dan njegovo prvotno čustveno nastrojenje, da je življenje en sam velik nesmisel in da je vsako dejanje in udejstvovanje prazno, absurdno. Niti z eno samo žilico ni zasovražil Milice. Morda jo je bil od vsega početka premalo ljubil. In začudo: tudi Baldurja ni zamrzil. Samo toliko mu je bilo hudo, ker se je čutil prizadetega v svoji časti: »Norec sem bil, ker sem se sploh kdaj slepil, da more biti drugače,« si je dejal. »Vanitas vanitatum! Bolje bi bilo nemara, da bi bil takrat končal, kakor sem nameraval, in da nisem zavlekel v ta vrtinec še Milice.«

*

Kot natančen človek je hotel imeti za svoj sum tudi konkreten dokaz. Čutil je, da je njegov intimni odnos do Milice prenehal, da bi smel od nje pričakovati iskrenosti. Zato je najel detektiva, mu obrazložil zadevo in pričakoval rezultata.

Neko popoldne ga je detektiv poklical po telefonu. Milica je bila zgodaj odšla z doma in sedaj mu je javil, da je v Baldurjevem posebnem stanovanju. Oblekel se je in ko si je natikal ovratnico, se je začudil, da se mu prsti močno tresejo. »Saj sem v duši popolnoma miren,« si je dejal. »Ali je organizem od nje vendarle tako malo odvisen?«

Ko je šel po stopnicah, mu je naenkrat postalo slabo. Naslonil se je ob steno in se s težavo premagal, da se mu ni spovračalo. Mrzle potne kaplje so mu stopile na čelo. Na ulici je zagledal v izložbenem oknu svoj obraz. Bil je mrtvaško blede. »Kakor junak v romanu,« si je dejal sarkastično.

Na oglu vile, kjer je bil Baldur najel stanovanje, ga je čakal detektiv. Milan se je bil medtem popolnoma obvladal. Velel je možu, naj mu pokaže pot, in ko sta prišla pred vrata, naj v imenu zakona zahteva pristop.

Milica se je bila v naglici opravila in Baldur je odprl vrata. Stopil je prednjo, kakor bi jo hotel ščititi. Milan je zamahnil z roko, kakor češ, da je to nepotrebno. Obrnil se je k detektivu in dejal suho:

»Videli ste stvarni stan? To zadostuje?«

Detektiv je prikimal.

»Dobro,« je dejal in obotavlja se, kakor da je nekaj pozabil, šel proti izhodu. Tam se je še enkrat ozrl. Srečal je Miličin pogled. Prvi

strah se je umaknil iz njenih oči. Mesto njega se je prikradlo vanje nekaj kakor zlovesče zmagoslavje. Pogledal je v tla, pomignil detektivu in z energičnimi koraki odšel.

*

Ko so se zaprla vrata za njim, so Milici popustili živci. Potres je prišel preveč nanaglo in bil premočan. V trenutku se je zavedla vseh neštetihi posledic, ki jih bo potegnili za seboj odkritje njenih odnosov do Baldurja. Zvrtelo se ji je v glavi, omahnila je Baldurju v roke in se onesvestila.

Baldurju je bila zadeva čez glavo mučna in neprijetna. Kot gentleman se je zavedal, da bi moral prevzeti nase odgovornost za posledice in vprav to ga je prestrašilo. Proč torej svoboda? Proč lepo, brezskrbno življenje? Konec tisočerim možnostim.

Vse to mu je bilo jasno, ko ji je močil čelo in jo skušal spraviti k zavesti. »Ali jo ljubim dovolj, da bi smel pričakovati vsaj relativno srečo v zakonu? Ali ne bo morda nekoč tudi mene prevarila, kakor je prevarila svojega moža?« Tresla ga je rahla grozničavost.

Ko je zopet odprla oči, je bil njen pogled hladen in top. Prosila ga je, naj jo spremi v hotel, kjer hoče ostati, dokler se zadeva z možem ne razčisti. Telefonirala je materi in ji v kratkih besedah pojasnila, kaj se je bilo zgodilo. Prosila jo je tudi, naj jo obiše v hotelu.

Ko je imel Milan trden dokaz o ženini nezvestobi v rokah, se je čutil začudo spokojenega. »Torej me moj občutek, da se na svetu nič ne izplača, le ni varal,« si je govoril. »Čemu to dolgo kobacanje, ko pa je izhod tako preprost? En sam pritisk in vsega bo konec. Jaz bom rešen in žena bo rešena. In naposled bom še pred samim koncem kavalir!«

Skoraj veselo se je zasmejal. Po naravi je bil nihilist in ni mogel misliti drugače, kakor da je s smrtjo vsega konec. Konec radosti in konec muk. In konec sramote. »Dá, tudi konec sramote. Zakaj ko mene ni več, ni več ne obrekovanja, ne ljudi, ki bi obrekovali. Začne praznina in veliki nič.«

Hladnokrvno je potegnil revolver iz predala, pregledal naboje in si položil orožje na sence. Samo trenutek je še okleval. Z bliskovitostjo je njegov duh še enkrat preletel vse možnosti, tipal za zadnjim morebitnim izhodom. Ko ni našel ničesar, kar bi ga moglo zadovoljiti, je sprožil. Strel je odjeknil in Milan se je zrušil na tla. Tenak curek krvi se mu je vлил preko lica.

*

Gospa Radmila nikakor ni mogla razumeti, kako se je bilo vse to zgodilo. Kakor se je tudi sukala v velikem svetu, je vendarle šel mimo njenih let, ne da bi ga mogla dohajati.

»Takšen je dandanašnji mladi rod,« je stokala. »Vse je pokvarjeno, do dna korumpirano. Nobenega spoštovanja več, nobene morale.« Vendar je odpotovala na željo svoje hčere z njo v inozemstvo.

Baldur je bil osvobojen svojih skrbi, da bi moral nositi posledice svojega dejanja. Milici je postal odvraten in ga ni želela videti več. Vendar ga je doživetje zresnilo. Ko je čez nekaj let izvedel, da se je Milica poročila z bogatim tovarnarjem, si je tudi sam izbral nevesto. Postal je trezen podjetnik in pozabljal mučni spomin v tveganih špekulacijah.

SOFJA ANDREJEVNA TOLSTAJA

MAKSIM GORKIJ

Ko sem čital Čertkovo knjigo »Tolstojev odhod«, sem si mislil: najbrže bo kmalu kdo opozoril, da je bil prvi in edini namen te knjige, očrniti rajnko Sofjo Andrejevno Tolsto.

Toda do danes mi ni prišla pod roke nobena recenzija, ki bi bila ugotovila ta plemeniti pisateljev namen. Pravkar čujem, da bo v kratkem izšla še ena knjiga, ki bo imela prav tak hvalevredni namen: da bi pričala vse soljudi, ki so večji čitanja, o tem, da je bila žena Leva Tolstega hudoben demon, da po pravici zasluži ime Ksantipe. Najbrže je torej ugotovitev tega dejstva zelo važna in je neobhodno potrebna ljudem, si mislim, onim, ki telesno in duševno itak živijo od škandalov.

Krojač Gamirov v Nižnjem Novgorodu je imel navado, da je dejal:

»Lahko izgotoviš človeku obleko, ki ga bo polepšala, lahko pa tudi tako, ki ga bo skazila.«

Umetnik ustvarja lepoto, ki lepša človeka. Vsi drugi prebivalci naše zemlje pa jadrno krojijo »resnice«, da se medsebojno kazijo. In zdi se mi, da zato tako neutrudno grajamo drug drugega, ker je človek človekovo zrcalo.

Nikdar me ni mikalo, da bi поблиžje raziskoval vrednost tovrstnih »resnic«, ki jih pišejo po starem ruskem običaju s kolomazom po vratih; toda o edini tovarišici našega vélikega Tolstega bi vendarle rad povedal nekaj besedi o tem, kako jo gledam in občutim jaz.

Seveda ni noben človek boljši zato, če umrje; dokaz za to je dejstvo, da prav tako grdo in nepravilno govorimo o mrtvih, kakor o živih. O vélikih možeh, ki so nam žrtvovali vse svoje življenje, vse sile svojega čudeže ustvarjajočega duha, ki so končno omahnili v grob zaradi našega prostaštva rafinirano izmučeni do smrti — o takih možeh pišemo in govorimo menda le zato, da sami sebe prepričamo, da so bili prav taki grešniki, kakršni smo mi.

Mnogo bolj se veselimo prestopka poštenega človeka, najsi bo tudi slučajen in brezpomemben, kakor nesebičnega ali celo junaškega lopovovega dejanja. Kajti z veseljem in radi ugotavljamo v prvem primeru trden zakon; nasprotno nas drugi vznemirja, ker je čudež, ki sumljivo pretresa naše običajno mišljenje o človeku. V prvem primeru skrivamo svoje veselje za hinavsko obžalovanje; obratno pa hlinimo v drugem primeru veselje, a se na skrivnem bojimo: pa če bi sedaj, vrag jih vzemi, postali vsi lopovi pošteni ljudje? Kaj bi bilo potem z nami?

Kajti tako je, kakor je nekoč nekdo pravilno dejal: po večini so ljudje nasproti dobremu in zlu sramotno brezbrizni in bi radi ostali taki do konca svojih dni. Zato povzročajo dobro pri nas v bistvu enak mučen nemir, kakor ga povzročajo zlo, in sicer tem silnejšega, čim izraziteje se pojavlja.

Prav ta bedni notranji nemir duševnih revežev se izraža tudi v našem vedenju nasproti ženi. Bahavo kričimo v literaturi in v vsakdanjem življenju:

»Ruska žena je najboljša žena sveta.«

To kričanje me spominja branjevcev, ki hvalijo svoje rake:

»Lepi rraki! Živi rraki! Veliki rraki!«

Rake mečejo žive v vrelo vodo, dodajo jim soli, popra in lovorjevih listov in jih kuhajo tako dolgo, dokler niso rdeči. Ta metoda je nekako podobna načinu, kako delamo z »najboljšo« evropsko ženo.

Slavili smo rusko ženo za »najboljšo« in smo se nato menda prestrašili: pa če bi bila zares boljša od nas? In ob vsaki priliki potiskamo naše žene v vrelo godljo prostaštva in končno nikdar ne pozabimo, začiniti te juhe z dvema ali s tremi lovorjevimi lističi. Čim pomembnejša je kaka žena, tem nepremagljiveje si menda želimo, da bi zardela.

Hudiči v peklu trpijo prav gotovo peklenške muke same zavisti, če vidijo jezuitsko prekanjenost, s katero znajo ljudje drug drugega kaziti.

Človek sicer po smrti ni ne boljši ne slabši, toda nas drugih ne moti več v življenju. Zato občutimo nekaj hvaležnosti podobnega nasproti mrtvemu in ga poplačamo s tem, da ga čim prej pozabimo — kar mu je nedvomno zelo prijetno. Sploh se mi zdi, da je pozabljanje vedno najboljše, kar moremo storiti — najsi bo živ ali mrtev — kateremukoli izmed onih ljudi, ki nam tako brez smisla kradejo mir s svojim stremljenjem, da bi poboljšali svoje soljudi, da bi življenje bolj človeka vredno izoblikovali.

Toda zaradi svoje malenkostne zlobnosti, zaradi svoje beraške maščevalnosti in zaradi svojega moraličnega hinavstva kršimo često lepo šego pozabljenja mrtvih. To dokazuje na primer vedenje ljudi nasproti rajnki Sofji Andrejevni Tolsti.

Mislim, da lahko govorim o njej povsem brez predsodkov; kajti nikdar je nisem imel rad, tudi nisem nikdar užival njenih simpatij, česar v svoji odkritosti in poštenosti ni nikdar prikrivala. Često je bilo njeno vedenje nasproti meni skoraj žaljivo; vendar me ni žalilo, ker sem razumel, da so bili ljudje, ki so obdajali njenega moža, vélikega mučenca, zanjo po večini le muhe in mušice, to je, parasiti.

Morda je res, da je njena ljubosumnost često zelo bolela Leva Tolstega. Modri ljudje bi tu lahko povedali basen o medvedu in o puščavniku; še modreje pa bi bilo, če bi pomislili, kako poln muh je bil oblak, ki je obdajal vélikega pesnika, kako osladen je bil marsikateri parasit, ki je glodal njegovega duha. Slehrna muha si je želela, da bi zapustila sled v življenju in spominu Tolstega in mnogo jih je bilo toli vsiljivih, da bi bile vzbudile sovraštvo celo v ljubezni polnih prsih Frančiška Asiškega. Tem prirodnejše je bilo sovraštvo Sofje Andrejevne, te strastne žene! Lev Tolstoj je bil zelo prizanesljiv z ljudmi, kakor so vsi véliki umetniki: imel je svoje lastne, zelo originalne mere, ki se prav često niso skladale z veljavno moralo. V dnevniku iz leta 1882 nahajamo sledečo opazko o enem izmed njegovih znancev:

»Če bi ne bil toli strasten ljubitelj psov, bi bil pravcati lopov.«

Že na koncu osemdesetih let je njegova žena spoznala, da mu povzročajo nekatere osebe iz črede njegovih pristašev in »učencev« s svojo bližino neprijetnosti in jezo. Seveda so ji bili tudi znani škandalozni, mračni dogodki v tolstojanskih kolonijah. Znana ji je bila tudi tragedija v Arhangelski koloniji v Simbirski guberniji, ki se je končala s samomorom mladega kmetiškega dekleta in jo je kmalu nato opisal Karonin v svoji povesti »Kolonija v Borsku« in je vzbudila mnogo pozornosti.

Poznala je sovražna »javna razkrinkavanja« o »hinavščini grofa Tolstega«, ki so jih povzročali po večini znani tolstojanci, kakor so bili Iljin, pisatelj histerično zlobnega spisa »Dnevnik tolstojanea«. Čitala je tudi članke prejšnjega učenca Leva Tolstega, Novoselova, ustanovitelja kolonije; izhajali so v časopisu »Ecclesije militans«, v časopisu »Pravoslavnoje obzorenje«, ki je bil tako ortodoksen, kakor kaka policijska straža.

Prav gotovo je vedela tudi za predavanje profesorja Guseva iz Kazanske Duhovne Akademije, ki je bil eden najneprijetnejših nasprotnikov »Krivoverstva nečimurnega grofa«. V tem predavanju je profesor med drugim zatrjeval, da se nanašajo njegove trditve o domačih zadevah na Jasni Poljani na izjave ljudi, ki jih je premotilo zapeljevanje zamotanega Tolstojevega krivoverstva.

Izmed takih ljudi, ki jih je »zapeljal« nauk njenega soproga, je poznala Menšikova, čigar knjiga »O ljubezni« je bila polna tolstojanskih idej, ki pa se je kmalu izpremenil v temačnega fanatika in postal v časopisu »Novoje vremja« eden prvih med talentiranimi ljudomrzneži, ki so kričavo sodelovali pri tem izmaličenem listu.

Mnogo takih ljudi je videla, tako tudi ljudskega pesnika Bulgakova, za katerega se je bil Tolstoj izredno prijazno zavzel. Lev Tolstoj je objavil Bulgakove netalesne pesmi v časopisu »Ruskaja misel«; neizobraženi, telesno bolni, bolešno domišljavi verzifikator pa je napisal v zahvalo umazan članek: »Pri Tolstem. Javno pismo njemu.« Ton članka je bil tako surov, članek je tako zlagan in stilistično tako pomanjkljiv, da ga menda ni hotel nihče tiskati. Celó v redakciji lista »Moskovskija vedomosti« so pripisali na rokopis: »Ne bi tiskano zaradi presurovega tona.« Bulgakov je poslal ta spis s pripisom Tolstemu in je v pismu, ki ga je priložil, zahteval, naj objavi Tolstoj »resnico o sebi«!

Dovolj drago je Sofja Andrejevna poplačala zadevo z znanim Tolstojancem Boulangerjem.

Seveda v tem, kar sem omenil, ni izčrpana vsa surovost, hinavstvo in samoljubnost namišljenih »somišljenikov« Tolstega.

Prerazumljivo je torej njeno silno nezaupanje nasproti pristašem in »učencem« svojega soproga. Taka dejstva, kakršna sem navedel, opravičujejo popolnoma njeno stremljenje, da bi pregnala zajedalce od tega moža, ki ga je videla in je razumela veličino njegovega dela, napetost njegovega duševnega življenja. In prav gotovo je obvarovala Leva Tolstega številnih oslovskih brc, mnogo blata in besnega pljuvanja se ga ni dotaknilo.

Opozarjam, da se je čutil v osemdesetih letih skoraj sleherni polizobraženi nebodigatreba poklicanega, da bi ovrigel verske, filozofske, socialne in druge zmote tega univerzalnega duha. Taka zavračanja so prodrli kakor se zdi do ljudi, ki so preprostega srca. Večno neumrljiva bo marljiva starka, ki je prinesla suhljad na grmado Jana Husa!

Vidim kazanskega slaščičarja Malomerkova pred seboj, kakor bi bilo danes, poleg njegovega kotla, v katerem je kuhal sirup za karamele, in slišim, kako je ustvarjavec slaščic in potic zamišljeno dejal:

»Da bi le mogel tukaj kuhati tega gada, tega Tolstega! Tega krivoverca!«

Brivec v Caricinu je napisal spis — če se ne motim, se je glasil naslov: »Grof Tolstoj in preroki«. Eden izmed popov v tem mestu je z zanosnimi potezami napisal spredaj na rokopis:

»Ta spis povsem odobravam, razen surovosti v izražanju sicer popolnoma opravičljive jeze.«

Moj tovariš, umni, grbasti telegrafist Jurin, si je pri pisatelju izposodil rokopis. Čitali smo ga in bilo mi je kakor bi me udaril po glavi ob divji brivčevi besnosti nasproti pisatelju »Polikuške«, »Kozakov«, »V čem je naša vera?« in »Pravljice o treh bratih« — bila so, če se ne motim, njegova dela, ki sem jih malo poprej prvič čital.

V kozaških naselebinah donske pokrajine in na postajah proge Griazi—Caricin in ob Volgo—Donski železnici se je pojavljal večkrat star kozak iz Loga in je pripovedoval, da »kliče pri Moskvi grof Tolstoj k vstaji proti veri in carju«; baje je »odvzel vsem kmetom njihovo zemljo in jo je razdal svojim sorodnikom —.«

Prav gotovo je marsikak odmev te temačne zmešnjave čustev in duhov, ki ga je izzvala nemirna vest Tolstega, dosegel Jasno Poljano. Osemdeseta leta pa niso bila le zato najtežja v življenju Sofje Andrejevne. Njena tedanja vloga se mi zdi junaška. Mnogo duševne veličine in modrosti je bilo treba, da je prikrila Levu Tolstemu toliko zlega in prostaštva, da mu je prikrila marsikaj, česar ni smel vedeti niti on niti nihče drugi, mnogo, kar bi bilo vplivalo na njegov odnos do ljudi.

Klevete in zlobo ubijesh najbolje z molčanjem.

Če opazujemo brez predsodkov življenje učiteljev, vidimo, da ne kvarijo le učitelji svojih učencev, kakor na splošno mislijo, marveč da kvarijo tudi učenci učiteljev značaj, prvi s svojo topostjo, drugi s svojo neukročeno preveliko gorečnostjo, drugi zopet s tem, da nauk, ki ga jim je podajal, zmaličijo v karikaturu. Lev Tolstoj ni bil vedno ravnodušen spričo ocenjevanja svojega življenja in dela.

Končno pa njegova žena tudi ni pozabila, da je živel Tolstoj v deželi, v kateri je bilo vse mogoče, v kateri je metala vlada ljudi brez sodbe v ječo in jih je tam obdržala po dvajset let. »Krivoverec«, duhovnik Solotnicki, je koprnel celo 39 let v ječi Susdalskega samostana in izpustili so ga šele tedaj, ko se mu je um popolnoma omračil.

Umetnik ne išče resnice, on jo ustvarja.

Ne verujem, da bi bila zadovoljevala Leva Tolstega resnica, ki jo je pridigoval ljudem. Druga poleg druge sta živeli v njem, gotovo zelo mučno in protislovno, dve različni duševnosti, gradeči, ustvarjajoči in skeptični, raziskujoči duh. Pisatelj »Vojne in miru« je iznašel svoj verski nauk in ga je nudil ljudem morda le zato, da bi ga ne motil pri njegovem razkrajajočem, težkem umetniškem delu. Zelo možno je, da bi poznal genijalni umetnik Tolstoj nasproti trdovratnemu pridigarju Tolstemu le prizanesljiv posmeh in porogljivo zmajevanje z glavo. V »Dnevniku mladosti« Tolstega nahajamo jasne sledi o njegovem sovražnem razpoloženju nasproti analitičnemu mišljenju. Tako na primer dne 22. marca 1852:

»Zelo mnogo misli hkratu se nahaja le v prazni glavi.«

Najbrže so »misli« že tedaj motile pravo silo njegovega srca in duha: silo umetniškega ustvarjanja. Le z dejstvom, da ga je upiranje »misli« proti njegovemu podzavednemu nagnjenju do umetnosti mučilo,

le z bojem teh dveh prvin njegovega duha je mogoče razložiti, zakaj je dejal:

»... spoznanje je največje zlo, ki lahko doleti človeka.«

V enem izmed njegovih pisem Arzenjevi je rekel:

»Prevelika umnost je zoprna.«

Toda misli so ga premagale: prisilile so ga, da jih je zbral in da jih je zvezal v nekak filozofski sistem. Trideset let je poizkušal, da bi to storil in bili smo priče, ko je véliki umetnik dospel do zanikanja umetnosti, ki je bila vendar nedvomno prava hrbtenica njegove duše.

Še v svojih poslednjih dneh življenja je zapisal:

»Živo sem občutil grešnost in zapeljivost pisateljevanja, opazoval sem to pri drugih in temeljito sem jo sam preizkusil.«

Takega žalostnega primera ne nahajamo več v zgodovini človeštva; vsaj spominjam se ne, da bi bil kdaj prišel kateri izmed vélikih umetnikov našega sveta do prepričanja, da je umetnost — najkrasnejše izmed vsega, kar je človek ustvaril — greh!

Skratka: Lev Tolstoj je bil najbolj kompliciran mož med vélikimi ljudmi 19. stoletja. Vloga njegove edine intimne prijateljice, njegove soproge, njegove gospodinje in matere njegovih številnih otrok je bila nedvomno zelo težka, velike odgovornosti polna. Kdo bi mogel zani-kavati, da je Sofja Tolstaja videla in čutila bolj in globlje kakor drugi, kako zadušljivo ozko je bilo genijalnemu možu življenje doma s svojim vsakdanjim vzdušjem, v občevanju z brezpomembnimi ljudmi. Toda obenem je videla in razumela, da je bil sicer veliki umetnik v resnici velik, kadar je v čudovitem zatišju snoval delo svojega duha; vedela pa je, da je kakor kak povsem navaden smrtnik sposoben jeze, če je izgubil igro pri preference-u, da se je včasih celo brez vzroka jezil, da je pripisoval svoje lastne napake drugim, kakor povsem navadni ljudje in kakor je najbrže včasih tudi sama storila.

Ni bila le Sofja Tolstaja, ki ni mogla prav razumeti, zakaj je moral genijalni pisatelj na vsak način orati polje, zidati peči, šivati čevlje. Tega tudi ni razumelo mnogo zelo pomembnih sodobnikov Tolstega. Toda strmeli so pač nad nenavadnim; Sofja Tolstaja pa je imela prav gotovo povsem drugačne občutke. Najbrže se je spomnila, da je dejal nekoč eden izmed teoretikov ruskega nihilizma,* ki je bil poleg tega pisatelj zanimive razprave o Apoloniju iz Tyane:

»En sam par čevljev je vreden več kakor ves Shakespeare.«

Seveda je bila za Sofjo Tolsto nenadna solidarnost pisatelja »Vojne in miru« z idejami nihilizma mnogo bolestnejša kakor za neprizadete.

Če mora kdo živeti s pesnikom, ki čita korekturne pole svojega dela po sedemkrat in jih skoraj vedno popolnoma znova napiše in pri tem mučno razburja sebe in druge, živeti z ustvarjalcem, ki gradi velikanski svet, ki ga pred njim ni bilo — ali je sploh mogoče presoditi vse skrbi tako izrednega življenja?

Ne vemo, kaj je dejala soproga Leva Tolstega, kako mu je govorila v družnih urah, ko ji je prvi čital pravkar napisana poglavja iz svoje knjige. Ne podcenjujem nezaslišane ostrovidnosti genijalnega moža ali vendar mislim, da je mogla biti marsikaka poteza ženskih postav v

* Dmitri Pisarev.

njegovem veličastnem romanu znana le ženi in da jih je ona prispevala pisatelju.

Vsakdo izmed nas se rodi za učitelja vsem drugim, menda le zato, da bi še bolj zamotal zmedo življenja. Še nobenega človeka nisem srečal, ki bi ne imel prav nič tega grdega nagnenja, da bi poučeval svoje soljudi. In čeprav so mi dejali, da je ta pregreha koristna socijalni evoluciji, vztrajam vendarle pri svojem mnenju, da bi hitrost in človečnost socijalne evolucije pomembno pridobila in da bi bili lahko ljudje mnogo bolj originalni, če bi manj poučevali druge in če bi se hoteli sami več naučiti.

Abstraktne misli so premagale veliko srce pesnika Leva Tolstega in so ga končno prisilile, da je prevzel težko, nehvaležno vlogo učitelja življenja. Ponovno se je izkazalo, da je učiteljevanje škodovalo njegovemu umetniškemu delu. Mislim, da bi bilo v grandioznem zgodovinskem romanu Tolstega mnogo več filozofije — in manj harmonije — če bi ga ne bil podprl ženin vpliv. Morda je bil izločen baš na njeno prigovarjanje filozofski del iz »Vojne in miru« in prestavljen na konec — kjer ne škoduje in kjer nikogar ne moti.

Večna zasluga žene, ki si jo pridobi za nas, je ta, da se ne meni za filozofijo, čeprav rodi filozofe. V umetnosti je dovolj filozofije. Umetnik, ki obdaja gole misli s lepimi podobami, tako najbolje zakriva žalostno nemoč filozofije nasproti temnim ugankam življenja. Grenka zdravila dajemo otrokom vedno v lepih zavojih — to je zelo modro in usmiljeno.

Zebaoth je tako slabo ustvaril svet, ker je bil samec. To ni le ateistova šala; te besede izražajo neomajno vero v visoki pomen žene, ki vzpodbuja sleherno ustvarjanje in ki prinaša življenju harmonijo. Stara legenda o Adamovem izvirnem grehu ne bo nikdar izgubila svojega globokega pomena: vsa sreča sveta je zasluga neutešne ženine radovednosti. Vsa nesreča sveta pa je zasluga kolektivne neumnosti ljudi, tudi ženine neumnosti.

»Ljubezen in lakota vladata svet!« To je najresničnejši in najprimernejši moto neskončni zgodbi človeškega trpljenja. Toda, če smo bili pravkar še divje zveri, nahajamo zdaj, kjer vlada ljubezen kulturo, umetnost in vse, kar je velikega, s čimer se lahko ponášamo. Tam pa, kjer giblje lakota naše nehanje, zraste civilizacija z vsem neobhodnim zlom, z vsemi bremenami in omejitvami — ki so končno nekdanjim živalim potrebne. Najstrahotnejša vrsta toposti, lakomnost, je zgolj zoološka lastnost. Če bi bili ljudje manj lakomni, bi bili bolj siti in bolj pametni. To ni paradoks; kajti prav gotovo bi znali pravilno razdeliti izobilje, ki le obtežuje naše življenje, in svet bi bil srečnejši in ljudje bi bili lepši. Edino in samo možje umetnosti in znanosti dajejo svetu zaklade svojega duha; prav tako, kakor vsi smrtniki so tudi oni po smrti hrana črvom, vendarle so že za življenja hrana kritikom in moralistom, ki rastejo na njihovi koži kakor parasitski mah po lubju sadnega drevja.

Vlogo kače je v paradižu imel Eros, nepremagljiva sila, ki se ji je Lev Tolstoj rad pokoraval in ki ji je verno služil. Nisem pozabil, kdo je napisal »Kreutzerjevo sonato«; vendarle moram misliti na 72letnega trgovca Boljšakova iz Nižnjega Novgoroda, ki je gledal skozi okno in je vzdihoval ob pogledu na mimoidoče šolarice:

»Ah — škoda, da sem se tako kmalu postaral! Tod hodijo dekleta in nič mi ne hasne — ustvarjajo le mojo zlobo in zavist!«

Mislim, da ne bom zatemnil svetle slike velikega pesnika, če pravim: tudi v »Kreutzerjevi sonati« občutimo povsem prirodno, povsem upravičeno zagrenjenost starega Boljšakova. Lev Tolstoj je sam nekoč tožil nad brezsarmno ironijo prirode, ki dopušča, da se izčrpavajo naše sile, a se sla ne zmanjša.

Če govorimo o ženi Tolstega, ne smemo pozabiti, da je bila Sofja Andrejevna skoraj za dobo celega človeškega življenja edina žena, ki jo je imel, kljub pesnikovi strastni naravi. Bila je njegov zaupni, zvesti in najbrže edini prijatelj. Seveda je Lev Tolstoj imenoval v radodarnosti svojega srca mnogo ljudi svoje prijatelje — toda bili so somišljeniki. In ali ni treba priznati, da si moremo komaj misliti človeka, ki bi bil v resnici vreden, da bi bil njegov prijatelj!

Že to nepretrgano dolgo skupno življenje s Tolstim daje Sofji Andrejevni pravico do spoštovanja vseh pravih in nepravih častilcev dela in spomina genijalnega moža; že zato naj bi raziskovalci zakonske drame Tolstega brzdali svoje obrekovalske jezike, svojo zelo osebno zamero in maščevalnost, svoje fiziološke študije, ki so nekoliko podobne umazanemu delu policijskih vohunov, brzdali naj bi svoje naravnost cinično stremljenje, da bi se vsaj s kožo svojega prsta dotaknili življenja velikega pesnika.

Ko sem se spominjal srečnih dni in vélike časti, da sem smel poznati Leva Tolstega, sem namenoma molčal o Sofji Andrejevni. Nikdar je nisem imel rad. V njej je živelo ljubosumno, vedno vročično, morda bolešno stremljenje, da bi še podčrtala svoj, nedvomno velik, pomen v življenju svojega moža. Nekoliko me je spominjala moža, ki na sejmu razkazuje starega leva, ki straši občinstvo najpreje s silo te živali in potem kaže, da je izključno le on, krotilec, edini človek na zemlji, ki se mu lev pokorava in ki ga ljubi. Po mojem mnenju so bila taka razkazovanja Sofji Tolsti povsem nepotrebna; včasih so učinkovala smešno in so jo naravnost poniževala.

Že zato ne bi bila smela podčrtavati svojega pomena, ker v okolici Tolstega tedaj ni bilo nikogar, ki bi se ji mogel primerjati po duhu in po energiji. Vendar danes, ko vem, kako so se Čertkov in podobni ljudje vedli do nje, menim, da sta tudi njena ljubosumnost in njeno očitno stremljenje po razpolaganju s svojim možem opravičljivi. Kajti vidim, da so to in tudi vse druge njene nesimpatične poteze povzročili predvsem ti ljudje s svojim vedenjem nasproti njej pred smrtjo in po smrti Tolstega.

Več mesecev sem opazoval Sofjo Andrejevno v Gaspri na Krimu — ko je bil Tolstoj tako nevarno bolan, da je poslala vlada v pričakovanju njegove smrti iz Simferopola državnega pravdnika, ki je bil v Jalti, in je bil vsak trenutek pripravljen, kakor so pravili, da bi zapečatil vse pesnikove papirje. Posestvo grofice Panine, kjer so stanovali Tolstojevi, je bilo obdano od špijonov, ki so tekali celo po parku, od koder jih je pregnal Leopold Sulerzicki, kakor svinje iz zelenjadnega vrta. Sulerzicki je že skrivaj spravil na Jalto del Tolstojevih rokopisov in jih je tam varno hranil.

Če se ne motim, je bila zbrana v Gaspri vsa družina Tolstega, njegovi otroci, njegove sinahe in zeti. Zdelo se mi je, da so bili zbrani sami nebojgli, bolni ljudje. Zelo dobro sem videl, v kakem vrtincu

najhujših vsakdanjih malenkosti je živela Sofja Andrejevna: očuvati je morala mir bolnega soproga in njegove rokopise, hotela je nuditi otrokom vse udobnosti, odklanjati je morala glasno vsiljvost obiskovalcev, ki so izražali odkritosrčno sočutje in morala je vsem streči in za vse skrbeti. Morala je izravnavati zavistnosti med zdravniki, izmed katerih je bil sleherni prepričan, da le njemu pritiče častna naloga zdraviti bolnika.

Ne pretiram: prav v teh težkih dneh — saj tako je vedno v nesrečnih dnevih — je prinesel veter zlobnega prostaštva v hišo cel kup smeti, majhne neprijetnosti, razburljive bagatele. Lev Tolstoj nikakor ni bil tako bogat, kakor so na splošno domnevali, preživiljal se je s svojimi pisateljskimi dohodki; poleg tega je imel cel kup otrok, ki so bili sicer vsi dovolj dorasli, toda niso znali delati. Sofja Andrejevna je živela v tem vrtincu slepečega vsakdanjega prahu od zore do mraka; nervozno je kazala zobe, stiskala je svoje ostro opazujoče oči in vse se je čudilo njeni neutrudnosti, njeni sposobnosti, da je bila povsodi ob pravem času, da je mirila vse, da je potešila mušičje brenčanje medsebojno nezadovoljnih majhnih ljudi.

Boječe se je plazila skozi hišo slabokrvna žena Andreja Tolstega. Bila je noseča, nesrečno se je spotaknila in pričakovali so prezgodnjega poroda. Na srcu bolni soprog Tatjane Tolste je kašljal in krehal. Sergej Tolstoj, skromen, brezbarven mož štiridesetih let je čemerno in brezuspešno iskal partnerja za preference; poleg tega se je poizkušal v komponiranju. Tako je pri meni nekoč zaigral pianistu Goldenwieserju pesem, za katero si je izbral Tijučevo besedilo »Kaj tuliš, veter?«. Ne spominjam se, kako je sodil Goldenwieser o tej kompoziciji; vsekakor je iztaknil zelo muzikalični doktor Aleksin nesporne podobnosti s francoskimi pesmimi.

Morda sem tako dobil svojevrsten, morda nepravilen vtis: vsi člani velike družine Tolstega so bili bolni, vsi so si bili med sabo nesimpatični, vsi so se grozno dolgočasili. Mislim, da je tedaj Aleksandra Tolstaja obolela na dizenteriji, ko je bil njen oče že skoro okreval. Vsi so od Sofje Tolste zahtevali obzirnost in skrb. Marsikaj bi bilo lahko nevarno razburilo vélikega pesnika, ki se je tedaj mirno jel odmikati življenju.

Spominjam se, kako je skrbela Sofja Tolstaja za to, da bi ne prišla njenemu možu v roke številka časnika »Novoje vremja«, v kateri je bila povest Leva Tolstega mlajšega — ali pa Bureninov kritični feljton o njem. To zelo lahko zamenjaš; mladi Tolstoj je namreč priobčil nekaj povesti v istem časopisu, v katerem ga je zlobni feljtonist Burenin surovo zasmehoval: neuspelemu pisatelju je vzdela ime »Tiger Tigrovič Soskin-Mladenec« in je pristavil celo njegov naslov: »Pri cerkvi Odrešnika, Telebanska cesta, Norišnica«.

Mladi Tolstoj si je zelo prizadeval, da bi ne veljal za posnemalca svojega očeta; zato je objavil v slabo urejevani reviji Jasinskega »Ješemesijačnija sočinenija« protitolstojanski roman — o koristnosti bizmuta in o škodljivosti arzenika. To ni morda šala: dejansko je bila to téma romana! V istem časopisu je objavil Jasinski prav nespodobno oceno Tolstojevega romana »Vstajenje«, pri čemer si je predrznil razpravljati recenzent tudi o onih poglavjih, ki jih cenzura v ruski izdaji ni dovolila, ki so bila le v berlinski izdaji, katera je izšla pred rusko.

Povsem upravičeno je smatrala Sofja Andrejevna to oceno za denunciacijo.

O vsem tem govorim le nerad in le zaradi tega, ker se mi zdi potrebno, da bi še enkrat opozoril, v kako izredno težkem položaju se je nahajala Sofja Andrejevna, koliko takta in modrosti je potrebovala. Kakor živijo vsi veliki ljudje, je živel tudi Tolstoj takorekoč na cesti, sleherni mimoidoči človek je mislil, da je njegova pravica dotikati se tako ali tako nenavadnega, velikega moža. Nedvomno je zavrnila Sofja Andrejevna marsikako umazano, sebično roko, ki se je iztegovala po njenem soprogu in potisnila je vstran mnogo brezbrizno zvedavih prstov, ki so na vsak način hoteli preiskati globino duševnih ran nemirnega človeka.

V posebno težak greh štejejo Sofji Andrejevni njeno vedenje med agrarno revolucijo v letih 1905—6. Ugotovljeno je, da je ravnala tedaj tako, kakor stotine ruskih posestnic, ki so najele vojaške divjake v obrambo ruske poljedelske kulture pred razdiralno besnostjo drugih divjakov. Mislim, da je gospa Tolstaja v obrambo Jasne Poljane najela neke kozake.

Pa pravijo, da bi žena Leva Tolstega, ki ni priznaval privatne lastnine, ne smela braniti kmetom, da bi oplenili njegovo kmetijo. Toda bila je vendarle njena dolžnost, da je čuvala nad življenjem in mirom Tolstega; tedaj je živel v Jasni Poljani, ki mu je nudila najboljšo jamstvo za neobhodni mir, ki ga je bil navajen za svoje duševno delo. Ta mir mu je bil tem nujnejši, ker je živel že s svojimi poslednjimi močmi, pripravljen, da se loči od sveta. Šele čez pet let je odšel z Jasne Poljane.

Zelo pametni ljudje slutijo tu morda surovo namigavanje: Lev Tolstoj, revolucionar, anarhist, bi bil moral oditi tedaj, za časa revolucije — vsaj bolje bi bil storil, če bi bil tedaj odšel. Seveda tu ne nameravam namigavati; kar hočem reči, povem povsem odkrito.

Po mojem mnenju bi Lev Nikolajevič sploh ne bil smel oditi in oni, ki so mu pri tem pomagali, bi bili umneje ravnali, če bi ga bili pri tem ovirali. Kajti Tolstojev »odhod« je skrajšal njegovo življenje, ki je bilo dragoceno do poslednje minute — to je nesporno dejstvo.

Zatrjujejo, da je Tolstega pregnala iz hiše njegova žena, ki ni bila več duševno normalna. Rad bi vedel, kdo je bil med vsemi ljudmi, ki so v teh dneh obdajali Leva Tolstega, zares povsem normalen? In ne razumem, zakaj se niso normalni ljudje domislili, da bi bili ženo, ki so jo spoznali za duševno bolno, primerno negovali in jo izolirali!

Visoko poštene Leopold Sulerzicki, ki je organično sovražil privatno lastnino, ki je bil po svoji najnotranjši naravi anarhist, ni mogel trpeti Sofje Andrejevne. Njeno vedenje v letih 1905. in 1906. je takole presojal:

»Družina Tolstega morda ni baš zelo veselo gledala, kako so kmetje polagoma odnašali s seboj vse, kar je bilo premičnega na Jasni Poljani in kako so podrli brezov gozd, ki ga je bil Tolstoj lastnoročno zasadil. Mislim, da je bilo za gozd žal tudi njemu! Vsestranska, morda molčeča, nema tegoba v hiši je silila, izzvala Sofjo k dejanju, ki ji je moralo povzročiti neprijetnosti, kar je prav gotovo vedela. Ni mogoče, da bi

tega ne bila vedela — zato je bila prepametna! Toda vsi so bili tako žalostni — nihče se ni upal postaviti v bran. Tako je sama tvegala. Zato jo spoštujem. Prihodnje dni se bom peljal na Jasno Poljano in ji bom dejal: Spoštujem Vas! Čeprav mislim, da so jo molče prisilili do tega koraka. Toda vse to ni važno — če je ostal le Tolstoj nepoškodovan.«

Nekoliko poznam ljudi in mislim, da je Sulerzicki prav domneval. Nihče si ne bo drznil trditi, da Lev Tolstoj ni bil odkrit, ko je odklonil privatno lastnino. Toda jaz sem sam prav tako prepričan, da mu je bilo vendarle žal za gozdič! Gozd je bil delo njegovih rok, njegovo lastno delo. Tu se uveljavlja majhno protislovje prastarega instinkta nasproti razumu — čeprav mu je ta pošteno sovražen.

Pristavljam še: živimo v času pogumnih in velikopoteznih poizkusov, odpravljanja lastninske pravice do zemlje in do produkcijskih sredstev in vendarle vidimo, kako narašča temni, prokleti instinkt, kako je vedno močnejši, kako kvari poštene ljudi in ustvarja iz njih zločince.

Lev Tolstoj je bil velik človek in dejstvo, da mu človeške stvari niso bile tuje, ne zatemnjuje njegove slike. To ga še zdaleka ne izenačuje z nami. Psihološko povsem prirodno bi bilo, če bi bili véliki pesniki in umetniki tudi v svojih grehah večji kakor navadni grešniki.

Končno — kaj se je zgodilo?

Nič drugega, kakor da je bila žena, ki je živela petdeset težkih let kot soproga velikega pesnika, zelo svojevrstnega in nemirnega človeka, da je bila ta žena, ki je bila njegov edini pravi prijatelj in ki je bila na njegovi dolgi življenjski poti njegova marljiva pomočnica pri delu — končno strašno utrujena, kar je vseskozi umljivo.

In obenem je gledala, stara žena, kako se je velikanski človek, njen mož, izločal iz sveta. Čutila se je osamljeno, nihče je ni več potreboval — to se ji je upiralo.

Pravijo, da ni dovolj spoštovala plotu morale, ki so ga zgradili za oviro človeku na pot ljudje, ki sami sebe napak ocenjujejo. Ko se je pobunila nad tem, da so jo tujci pahnili z mesta, na katerem je stala pol stoletja:

Tedaj je bila njena pobuna skoraj blaznosti podobna.

In kasneje je umrla samotna, od vseh zapuščena. In po njeni smrti so se je spominjali le, da bi jo navdušeno obrekovali.

To je vse...

V četrtem zvezku časopisa »Krasnij arhiv« se nahaja silno zanimiv članek »Poslednji dnevi Leva Tolstega«. V tem članku je navedeno tudi poročilo generala Lvova, iz katerega posnemamo sledeče:

»V pogovorih z ritmojstrom Savickim pravi Andrej Tolstoj, da je odstranitev Tolstega od njegove družine, predvsem od njegove žene, posledica Čertkovega vpliva na zdravnike in na hčerke Tolstega.«

In dalje:

»Iz posameznih opazk lahko sklepamo, da namenoma ne pustijo Tolstega družine k bolniku in sicer iz razlogov, ki nimajo nikake neposredne zveze z njegovo boleznijo.«

Poslovenil S. K.

KOMAR

T. A. SHIELDS

Komar, ki je brenčal neko noč po moji spalnici, mi je nehote obudil spomine izza davnih dvajsetih let. Ta živalca mi je kakor po naključju rešila tedaj življenje, zato imam še danes nekam čuteče in obzirno srce do komarske zalege.

Ta prigoda se je spočela v rudniku Srebrnega kralja v Britski Kolumbiji. Tamkajšnji jamski mojster je namreč iznenadil ob neki priliki Babea Kellyja, Harryja Plummerja in mene, ko smo ravno kartali, namestu da bi kopali, pa nas je vse tri pri priči pognal iz rudnika.

Kelly in Plummer sta sklenila odriniti v Združene države, jaz pa sem se rajši odločil ostati v Kolumbiji. Ker je Kelly po poravnavi svojih računov v mestu čutil sušo v svojem žepu, me je poprosil, naj bi mu posodil petdeset dolarjev. Obljubil mi je, da mi jih bo v štirinajstih dneh vrnil v priporočenem pismu. Posodil sem mu potemtakem petdeset dolarjev, ki pa mi jih — zaradi nekega poznejšega dogodka — na mojo srečo ni vrnil, kakor sva se bila dogovorila.

Leto dni pozneje sem služil v Idaho pri Zapadnem društvu za iskanje diamantov. Tam sem bil zaposlen pri vrtnanju rudoslednih rovov v starem Amazonskem rudniku, ki je hranil po zatrjevanju strokovnjakov še ogromne količine draguljev v sebi. Rudniški poslovodja in dva strojnika sta stanovala pri rudniku, tretji strojnik in jaz pa sva bivala v Little Rocku in hodila peš na delo in domov. Potemtakem sva morala potovati vsakih štiriindvajset ur po šest milj ponoči; toda v onem mestu so bile tedaj biljardne mize in druge privlačnosti, midva pa sva bila mlada in podjetna.

Pod konec meseca sva imela s tovarišem nočno službo. Spala sva podnevi v hotelu; ali kmalu sva spoznala, da je to skoraj nemogoče. Hotel je bil namreč nesolidna zgradba, v kateri more človek vsak čas vohati, kaj se dela v kuhinji, in slišati, kaj se godi v pivnici.

Neko jutro me je prebudilo ob enajstih predpoldne nekakšno prerekanje v pivnici. Ker sem bil truden, sem si na vse načine prizadeval, da bi nanovo zadremal. Nazadnje se je hrup v pivnici vendarle polegel, ali tedaj je jel nekje v moji spalnici brenčati komar kakor žaga. Jezen sem skočil iz postelje in začel mahati z brisačo po zraku. Brenčanje je za hip utihnilo, pa sem legel nazaj v posteljo. Pri tej priči pa je spet prilezel komar iz svojega skrivališča in začel iznova brenčati. Pa sem iznova zavihtel brisačo in se iznova vrnil v posteljo. Ali brenčanje me je ponovno vrglo iz postelje in preganjal sem dalje nadležnega žučka, da bi bil kmalu prišel ob pamet. Nazadnje je zarohnel nekdo iz sosednje sobe z jeznim glasom: »Nehajte že s tem prekletim ropotanjem!«

Ta človeški glas, ki je prišel za komarsko nadlogo v mojo sobo, me je spravil v pravo pravcato besnilo, — a jeza vam prežene spanec dodobra. Vedel sem to, zato sem popolnoma opustil misel na spanje. Namestu da bi se vrnil v posteljo, sem oblekel potemtakem svojo najtanjšo srajco in hlače in obul svoje najlažje čevlje ter jo ubral po stopnicah. Lahko obleko omenjam zato, ker je bil tedaj najbolj soparen dan v letu.

S smotko med zobmi sem stopal leno proti postaji, ki je stala na koncu ceste. Pohajal sem meni nič tebi nič po peronu, kar me je iznenada poklical z okna nekega vlaka moj davni prijatelj Harry Plummer.

»Babe Kelly te je iskal po vseh kotih Združenih držav,« je rekel po glasnem pozdravu. »Rad bi ti bil vrnil oni petdesetak, ki si mu ga bil posodil.«

»Kje pa je Kelly zdaj?« sem ga vprašal.

»V Wallisvilleu, v Orlovi jami,« je odvrnil. »Ali nemudoma moraš k njemu, kajti odide odondod.«

Preden sva se mogla še kaj pomeniti, je vlak že odsopihal. Na drugem tiru pa je stal vlak za v Wallisville. Bil sem v sami srajci in hlačah in v žepu sem imel svoj zadnji dolar. V hotel pa nisem več utegnil po obleko in denar. Plačal sem vozni listek za v Wallisville, ki je bil petdeset milj oddaljen od našega rudnika, na kar mi je preostalo natanko še pet centov, za katere sem si kupil slabo smotko.

»Ni ti treba biti v skrbeh radi denarja,« sem rekel samemu sebi. »Babe Kelly ti bo vrnil petdeset dolarjev, pa boš imel denarja več ko preveč.«

Približno ob dveh sem dospel v Wallisville, — leseno postajo s tenko streho. Izstopil sem edini izmed potnikov, a postajni uradnik je bil po vsem videzu edini uslužbenec na postaji.

»Kdaj odhaja vlak nazaj v Little Rock?« sem ga vprašal.

»Eden vozi ob petih,« mi je odvrnil.

»Dobro, sem si mislil. Tedaj se lahko še pravočasno vrnem in odidem na nočno delo ob sedmih. Razgledoval sem se po gorski verigi naokoli, ali nobenega znaka za kakim rudnikom nisem mogel opaziti.«

»Kje pa je Orlova jama?« sem vprašal.

»Tamkajle,« je odvrnil uradnik in pokazal s prstom proti globoki soteski, ki je bila videti zelo daleč odondod.

»Saj ni posebno daleč, kaj?« sem vprašal.

»Pač. Doberšen kos poti,« je odvrnil. »Na deset milj ga računajo.« Po teh besedah se je umaknil pred slepečim solničnim žarom v svojo pisarno in zaprl vrata pred komarji.

Napil sem se vode pri postajnem vodnjaku in uprl oči proti rudniku. Soteska je tonila v solničnem žaru in bila polna brenčočih komarjev. Vozna pot, ki se je vila proti središču, je bila za pest visoko posuta z mehkim lugastim prahom. Prah je kmalu prodril skozi mojo tenko obleko in me začel skeleti v kožo. Tudi čevlji so mi bili kmalu polni prahu. Ogledoval sem okolico na obeh straneh soteske in iskal studenca ali potoka, ali nobene vode ni bilo blizu. Če bi bil hotel prehoditi Babe Kelly polovico one poti zame, bi mu bil rad podaril onih petdeset dolarjev, takisto bi mu jih bil dal rad tudi za krepak požirek hladne vode.

Nekako ob petih sem dospel do rudnika onstran gorskega slemenca. Tam je bilo več velikih jam in en plavž. Ne daleč od rudnika pa je bilo večjo število velikih lesenih zgradb, podobnih hotelom, v katerih je stanovalo kakih dva do tri tisoč rudarjev. Poiskal sem obednico Orlove jame in vstopil.

»Ali je nemara Babe Kelly kje tukaj ali pa v jami?« sem vprašal nekega mladega človeka za mizo.

»Babe Kelly je odšel davi od nas,« mi je pojasnil ta.

»Odšel iz rudarske naselbine?« sem vprašal prestrašeno.

»Da, gospod, odrinil je proti jugu.«

Nadaljnega pojasnjevanja mi ni bilo treba. Stopil sem ven in pohajal sem ter tja po naselju, upajoč, da bom prepoznal koga po obrazu. Ampak, vse zaman. Nikogar nisem poznal in nihče ni poznal mene. Pa

saj ni bilo čudno. Rodni moji materi bi delala preglavice ugotovitev, ali sem njen sin. Pokrit z mešanico znoja in prahu in ves črn od solnčne pripeke sem bil prava podoba ničvrednega, umazanega potepuha.

Ob solnčnem zatonu sem se vrnil v obednico Orlove jame. Lačen sem bil do obupa. Ali, kako si naročiti hrane? Denarja nisem imel, in nihče ni vedel, da sem lačen. Vrh tega pa se je še moj ponos upiral na vse kriplje, da bi prosil vbogajme. Svoj živ dan še nisem bil »suh« in prav nič me ni bila volja, da bi obešal svojo nadlogo na veliki zvon.

Če bi bil rekel prvemu rudarju, ki sem ga srečal: »Čuj, tovariš, lačen sem in ‚suh‘, bi me bil gotovo povedel s seboj in me nasitil. Če pa bi mu pojasnjeval n. pr.: »Jaz sem ugleden fant iz Little Rocka in sem prišel terjat Kellyja, katerega pa nič več tukaj, za petdeset dolarjev, ki mi jih je dolžan,« bi se bil pa rudar gotovo čisto drugače vedel do mene.

Skrbno in hladno bi me bil premeril z očmi in me zavrnil z besedami: »Kaj še, fant! Slišal sem že take storiije.« Rudarji namreč načelno odklanjajo vsako prepričevalno pripovedovanje potepuhov, kajti kogar potegne brezposelni »hobo«, tega smatrajo za očitnega bedaka, — pa se potemtakem na vso moč branijo takega bedaštva.

Proti enajsti uri ponoči sem odšel v biljardnico, sédel ondi na stol in opazoval igro. Nad šestnajst ur nisem bil ničesar zaužil in deset ur že nisem imel smotke v ustih. V igralnico je pristopical neki velik človek z jekleno sivimi očmi in obstal ob koncu mize. Motril je nekaj sunkov, pa spet odšel.

»Kdo pa je to?« sem vprašal rudarja, ki je sedel zraven mene.

»Lastnik rudnika,« mi je odvrnil.

»Kako pa se piše?« sem vprašal dalje.

»Burke,« sem dobil odgovor.

Ime mi je zvenelo ugodno. Spomnil sem se pri tem, kako se je svoj čas, kakor sem čital, neki Edmund Burke podpisal za pesnika Georgea Crabbea, kar je bil sicer sam po sebi kaj smešen spomin, pa me je vkljub temu le osrčil. Stopil sem nazaj k uradniku za mizo.

»Kje pa je zdaj gospod Burke?« sem vprašal.

»V onile sobi,« mi je odvrnil in pokazal duri v oddaljenem kotu dvorane.

Pogumno sem stopil k vratom in potrkal. »Noter!« je zaklical nekdo v sobi. Odprl sem duri, stopil nekaj korakov naprej in obstal. Gospod Burke je sedel na velikem gugalniku, njegova žena in dve hčerki pa sta sedeli poleg njega. Hčerki sta bili mladi in zelo lepi. Občutil sem, kako mi je zaplala kri v zamazanem obrazu. Jecljaje sem se začel opravičevati in se hotel umakniti iz sobe.

»Kaj pa je hudega, dečko?« je vprašal debeli gospod.

»Vse je v redu,« sem odvrnil. »Mislil sem, da ste sami.«

»Tako, nič za to; kar na dan z besedo,« je rekel. »Punci vas ne bosta pojedli.«

Obotavljajoč se, sem obstal na pragu in gospa me je še enkrat povabila, naj stopim v sobo. Pristopil sem k njim in razodel gospodu svojo nadlogo. Ta se je široko zasmel, pogledal ženo in hčerki, pa spet mene.

»Povej mi, dečko, kolikokrat si že izdrdral to svojo kozjo molitvico?« je vprašal.

»Motite se, gospod, če mislite, da sem jo že kedaj izdrdral, ali pa, da jo bom še kedaj skušal izdrdrati,« sem se odrezal precej razburjeno.

»Prepričana sem, da jo je že,« je sočutno posegla vmes gospodična Burkeova.

»Stavit grem, da nimate daleč kje skritega svojega suknjiča,« je rekel gospod Burke. »In prepričan sem tudi, da si niste prav daleč od tod namazali obraza s cestnim blatom.«

»Prav,« sem odvrnil jezno. »Pa bodi po vašem.« In sem se zasukal, da bi šel.

»Počakajte! Kaj pa bi radi od mene?« je vprašal gospod.

»Nočem beračiti, ampak rad bi dobil večerjo, posteljo in zajtrk,« sem odvrnil. »Kakor hitro se vrnem v Little Rock, vam nemudoma pošljem dolžni znesek.«

»Kako pa bo z voznino nazaj?« je posegla v besedo ena žensk.

»Oh, nazaj pa lahko potujem peš,« sem ji odgovoril ravnodušno.

Burke je vstal. »Če ste res tak, kakršnega se delate, potem ste najponosnejši fant, kar sem jih srečal v svojem dolgem življenju. Če pa ste, hobo, ste najizvirnejša prikazen v našem okraju. Pojdite z menoj!«

Šel sem za njim k pultu. Vse tri ženske so vstale in obstale na pragu dvorane. Burke se je čudno namuznil s svojim širokim obrazom in začel govoriti pisarju:

»Ta gospodek bi rad večerjo, posteljo in zajtrk. Ko se vrne v Little Rock, nam pošlje dolžni znesek.«

Pisar se je namuznil; ženske so se zahihitale; Burke pa se mi je nasmehljaj in odšel v svojo sobo. Svoj živ dan se še nisem čutil tako majhnega in malovrednega.

»Pojdi sem, fant,« mi je velel pisar in me povedel v ogromno obednico, kjer je najmanj dvanajst žensk pokrivalo mize za zajtrk. »Tale gospodek bi rad večerjo, posteljo in zajtrk,« je rekel pisar. »Kakor hitro pride nazaj v Little Rock, nam nakaže denar.«

Dekleta so se zasmejala; pisar je privihnil nos in odšel iz obednice. Sedel sem za prvo mizo. To je bilo zame zlo v nesreči. Dekleta so me začela ogledovati in ta ali ona je napravila sočutno opazko. Želja po jedi me je kar minila.

»Kaj pa bi rad jedel, sinko?« me je vprašala neka deklina z živo rdečimi lasmi in irskim obrazom.

»Prinesite mi, karkoli hočete,« sem se odrezal, ne da bi bil dvignil oči.

Zašepetala mi je, naj se ne brigam za druge dekline, češ da je bila tudi sama že v takih škripcih in ve dobro, kako hudo je to. Potem je odšla in se kmalu vrnila z velikim kosom pražene govedine in z navadnimi prikuhami. Medtem sem si bil umil obraz in roke. Ampak, še danes se ne morem spominjati, kakšen okus je imela tista večerja. Večerjal sem s povešeno glavo. Kadarkoli pa sem privzdignil oči, sem opazil, da me dekleta napeto ogledujejo. Prevzelo me je čuvstvo berača, ali bolje, čuvstvo dvajsetih beračev hkratu.

Preden sem odšel od mize, je tiho stopila v obednico ena Burkeovih hčerk in smehljaje se spustila na krožnik pred menoj papirnat dolar. »Ta denar vam pošilja moj oče za pot nazaj,« je rekla in izginila iz obednice, preden sem mogel denar bodisi sprejeti ali pa odkloniti.

To me je spravilo iz ravnovesja! Vstal sem izza mize in začel stojé loviti sapo. Potem pa sem storil nekaj, kar se mi je zdelo včasih zelo nespametno, pa je bila pozneje vendarle očitna sreča zame. Ponosno

sem odkorakal nazaj v gospodarjevo sobo, z dolarjem, ki mi je plahutal med prsti.

»Žal mi je, gospod Burke,« sem izpregovoril ponosno, »da ne morem sprejeti posojenega mi dolarja. Obžalujem takisto, da sem vzel hrano od vas. Ponudeno prenočišče pa odločno odklanjam. Pri tej priči odpotujem peš v Little Rock. Kakor hitro dospem domov, vam nakažem petdeset centov za prejeto večerjo.«

Burke se je branil vzeti nazaj denar, pa sem položil dolar na mizo poleg njega in se okrenil, da bi šel iz njegove sobe.

»Irec ste?« je zaklical za menoj.

»To je čisto vseeno,« sem odvrnil ravnodušno.

»Tudi jaz sem Irec,« je zaklical.

»Nikakor ne, gospod,« sem ga zavrnil in se okrenil na pol proti njemu. »Niste Irec. Nemara ste svoj čas bili, ampak pozneje ste izgubili irski značaj, — irsko umetnost, pogostiti tujca tako, da bi se čutil pri vas kakor doma!«

S temi besedami sem odkorakal iz njegove sobe, stopil k pisarju in ga prosil za račun svoje večerje. Vsa Burkova družina se je prikazala na pragu in cel trop deklet je zijal iz obednice.

»Ne smete dati računa,« je velel Burke.

»Prav,« sem odvrnil, »jutri vam torej pošljem pol dolarja.« Sédel sem na stol, si sezul nogavice, ki so bile polne drobnega prahu, in si obul čevlje na bose noge.

»Ali hočeš brusiti podplate vseh petnajst milj?« je ugovarjal Burke.

»Tako je. To me bo razvedrilo,« sem odvrnil kratko in planil ven.

Ravno o polnoči sem zapustil ono rudarsko naselbino. Čez trinajst ur pa sem se vrnil opoteč v svoj hotel v Little Rocku. Z naporom sem se vlekkel po cesti zadnjih deset milj in pete na čevljih sem si docela odbrusil.

»Kje pa ste bili sinoči?« me je vprašal gostilničar in me začudeno pogledal.

»V Wallisvilleu,« sem odvrnil.

»Ali ste slišali, kaj se je pripetilo medtem v Amazonski jami?« je vprašal dalje z izbuljenimi očmi.

»Ne. Kaj pa se je pripetilo?«

»Ker vas ni bilo sinoči v jamo, je odšel jamski mojster sam noter z vašim tovarišem, pa je oba ubila skala, ki se je utrgala v rovu.«

Kakor se je izkazalo, je bila ta novica le preresnična. In da ni bilo onega komarja, ki mi ni dal ono noč zaspati, ne bi napisal tega malenkostnega spomina.

Prevedel G. K.

Z A P I S K I

HUXLEY O LAWRENCEU

Aldous Huxley, znameniti romanopisec in esejist je pri svojih štiri-desetih letih zelo značilna pojava sodobne angleške literature. Po materi je potomec slavne rodbine Arnoldov, ki je dala celo vrsto pisateljev in znanstvenikov. Njegov stari oče, ki nastopa v Stracheyevih »Viktorjan-

cih«, je bil znamenit reformator angleškega šolstva. V svojih romanih je predvsem izvrsten psiholog, rezoner, estet in nekaj družabni kritik. Njegova morda pretirana intelektualna poteza, ki jo je podedoval po svojih prednikih, se izraža tudi v njegovem frapantnem smislu za logiko ter suverenem obvladanju snovi. Huxley je poleg romanov, izmed katerih slavi zlasti njegov »Point-contrepoint«, napisal tudi celo vrsto literarnih, umetnostnih in filozofskih esejev. V svojem delu skuša biti predvsem nekaj interpret svoje dobe, ki ji je končnoveljavno uspelo premagati na kulturnem polju moč angleškega puritanizma in protestantizma in ki jo lahko po pravici imenujemo klasično dobo angleške proze.

Huxley, ki je bil Lawrenceov zelo dober prijatelj, je po njegovi smrti izdal in uredil njegova pisma, ter napisal k njim daljši uvod, iz katerega posnemamo nekaj najbolj značilnih odstavkov:

— »Vedno sem ponavljal, da je moje geslo: Umetnost zaradi mene.« To so besede, iz pisma, ki ga je napisal Lawrence še pred vojsko. »Umetnost zaradi mene,« in četudi samo zaradi mene. Lawrence je bil umetnik vedno in neizogibno. Kajti imel je trenutke, ko bi bil rad ušel svoji usodi. — »Srčno si želim, da bi me usoda nikoli ne bila zaznamovala za pisatelja. To je obupno.« A proti sklepom usode ni priziva. Sicer pa se Lawrence svoji usodi ni vedno upiral. Kadar je tožil, je tožil povsem slučajno in v to ga ni gnalo toliko sovraštvo do umetnosti kakor sovraštvo do naporov in ponižanj, ki so združena z umetniškim ustvarjanjem. V pismu Edvardu Garnetu pravi: »Zakaj bi se zastrupljali z literaturo in s podobnimi neumnostmi? Zakaj ne moremo živeti častno in dostojno, ne da bi nas kritike Malega gledališča spravljalje v obup.« Objavljanje umetnine je vedno nekakšno razgaljenje. In vendar je Lawrence ljubil svojo usodo nad vse, ljubil je to umetnost, v kateri je bil mojster in kdor je mojster, ne more uiti tej ljubezni. In vsaka umetnost — Lawrenceova, prav tako, kakor umetnost vsakega umetnika, tudi najčistejšega farizeja — je v bistvu umetnost zaradi umetnika samega. Lawrenceu je bila koristna in mu je pomagala v dobesednem smislu besede. — »V knjigah, ki jih pišemo, odlagamo svoje bolezni in ponavljamo v njih svoja čustva, da bi dobili oblast nad njimi.« Sovraštvo in ljubezen do umetnosti vsekakor ne igra nikake vloge pri Lawrenceu, ki je bil docela v oblasti svojega ustvarjalskega genija in se mu ni mogel upirati. — »Sedaj pišem roman,« piše v enem svojih prvih pisem, »roman, ki ga še sedaj ne razumem. Naj ga vrag vzame! Sedaj sem na strani 145 in še vedno ne vem, za kaj gre.« Spričo neznane sile v sebi, spričo te moči, ki je ustvarjala njegove umetnine, mu ni preostajalo drugega, ko ukloniti se ji. Lawrence se ji je uklonil docela, z religijozno vdanostjo. — »Često sem mislil, da bi lahko molili pred svojimi deli. Ali ni strašno delo, boriti se s svojo domišljijo. Vedno se mi je zdelo, da se nag izpostavljam ognju Vsemogočnega Boga, da bi me uničil, in to je strašno neprijeten občutek. Za umetnika mora biti človek zelo ognjevit.« Lawrence bi lahko dejal tudi nasprotno: da mora biti človek strašno velik umetnik ter se mora strašno zavedati svojega navdihnenja in svoje tiranske sile genija, da je lahko tako ognjevit kakor je bil Lawrence.

Nemogoče je govoriti o Lawrenceu drugače kot o Lawrenceu-umetniku. Bil je pred vsem umetnik in to dejstvo nam pojasnuje njegovo življenje, ki se nam mora zdeti sicer nenavadno in nerazložljivo.

Vsak umetnik je umetnik posebne vrste in to zaradi svojih posebnih darov. Živi življenje, ki ga živi v resnici, zato ker je umetnik in je obdarjen z neko posebno vrsto duha. Obstajajo namreč splošni in posebni darovi. Na človeka, ki se rodi s kakšno veliko posebno sposobnostjo, vzgoja gotovo ne more vplivati v toliki meri kot na človeka, čigar sposobnosti so manj individualizirane. Njegov talent je njegova usoda in hodi po poti, od katere ga ne more odvrniti nobena sila. Kljub vsem Helvetijem in Watsonom je jasno, da bi nobena vzgoja ne mogla zabraniti Mozartu, da bi postal glasbenik, niti glasbi, da bi postala središče njegovega življenja. Kakor vsak človek, ki ima posebne talente, je bil tudi Lawrence predestiniran po njih. Če si ga poizkusimo razložiti po Freudovi psihoanalitični metodi, utegne biti to zelo zanimivo, vendar nam ne pojasni ničesar. Da je gojil Lawrence do svoje matere neko pretirano ljubezen (Edipov kompleks), je jasno za vsakogar, kdor je bral »Sinove in ljubimce«. Toda zato ni nič manj jasno, da bi ostal Lawrence, tudi če bi mu umrla mati že v otroških letih, v bistvu isti, kot je bil. Lawrenceov življenjepis nam ne pojasnjuje njegovega dela. Nasprotno, prav njegovo delo, ali bolje dar, ki je to delo omogočil, nam v marsičem pojasnjuje njegovo življenje. Živel je, kakor je živel, ker je bil v bistvu že od rojstva to, kar je bil. Če hočemo primerno pisati o Lawrenceu, moramo odgovoriti najprej na dvoje vprašanj in na vse, kar je združeno s tem. Prvič, kakšen je bil značaj njegovih talentov in drugič, kako so ti talenti vplivali na način njegovega življenja.

Lawrenceov posebni in značilni talent je bila njegova občutljivost. Vedno je globoko občutil misterij vesoljstva in ta misterij je bil zanj *numen*, božansko znamenje. Lawrence ni mogel nikoli pozabiti, kakor skoro vedno pozablja večina ljudi, skrivnostne navzočnosti tistega *drugega* (otherness), ki je onstran meja zavednega človeškega duha. To posebno občutljivost pa je še podvojilo, da je znal na literaren način izraziti to *tuje in neznano*.

To je bil posebni Lawrenceov talent in to nam pojasnjuje marsikaj, pred vsem njegov odnos do spolnosti. Njegova osebna izkušnja »sinu in ljubimca« je morda povečala v njem zanimanje za spolnost, vendar ga ni povzročila. Kakršne so že bile njegove izkušnje, spriči svojega talenta se je Lawrence *moral* zanimati za spolnost. Zanj je spolno izkustvo pomenilo tole: to izkustvo privede človeško neposredno in nadrazumsko zavest do žarišča, žarišča temin. Če parodiramo slavno formulo Matthewa Arnolda, kjer govori o Bogu, bi lahko dejali, da nam je spolnost nekaj tujega, ker prav kakor religija ne stremi po dobrem. Kakor proglašja Kierkegaard, obstoji poleg moralnega sveta duhovni svet, ki stremi po življenju, po božanskem bistvu, po združitvi z misterijem. In proti vsakemu pričakovanju je ta element, ki ni istoveten z nami, element, ki prebiva v nas. To bistvo *tujega in neznanega* je hkratu bistvo našega resničnega življenja. »In Boga Očeta nedoumnega in nespoznavnega spoznamo v mesu, v Ženi. Po njej se vračamo k Očetu, toda kot slepe in nezavedne priče te preobrazbe. Da, slepe in nezavedne, drugače to ni razodetje božanskega in neznanega, marveč človeškega zla samega.« — »Nekaj strašnega je ljubezen pri belem dnevu in vsi pogovori o spolnosti.« Kako je Lawrence sovražil Eleonoro, Ligejo, Rodericko Usher in vse te Poejeve junake, pa naj si bodo še tako globoki. In kako je mrzil vse Don Juane, te spretno senzualiste in te zavedne razuzdance. (Ko je

pisal *Lady Chatterley*, je bral Casanovove Memoirje, in je bil nad njimi do dna ogorčen.) In kako bridko je sovražil pojmovanje ljubezni kakor jo nahajamo v Goethejevem *Wilhelmu Meistru*, ki smatra ljubezen za neke vrste vzgojo. Posluževati se ljubezni zavedno in premišljeno je bilo za Lawrencea zločin, malone brezbožno. — »Vi po vsem videzu zanikate avtentičnost ženske,« je pisal nekemu tovarišu-pisatelju, »ter se je poslužujete kot kakšnega instrumenta.« Te ženske-instrumenti v *Wilhelmu Meistru* so Lawrencea globoko žalile.

V oklepaju naj bo dovoljeno omeniti, da se na Lawrenceov nauk neprestano sklicujejo ljudje, ki bi jih Lawrence sam odločno odklanjal. To pa še nikakor ne pomeni obsodbe Lawrenceovega nauka. Ista življenjska filozofija je dobra ali slaba le glede na človeka, ki jo zastopa. Končno sta *Tartuffe* in *Pascal* učila isto. Imeli smo najbolj rafinirane malikovalce pa tudi najbolj zoprne kristjane. Uspeh je gotovo najbolj porazen dogodek za vsakogar, ki pridiguje novo življenjsko filozofijo. Ta mu šele pokaže, kako oni, ki jih je izpreobrnil, potvarjajo in nevredno parodirajo njegov nauk. Kakšna razočaranja bi doživel sv. Frančišek Asiški, če bi živel sto let! Hvala Bogu, da je sveti mož umrl v pet in štiridesetem letu in tako še nekako ohranil svoje iluzije, kajti uspeh njegovega gibanja takrat še ni bil viden.

Za nekoga, ki more občutiti misterij tega *tujega in nenavadnega*, mora ljubezen v Lawrenceovem slovarju pomeniti nekaj mračnega. Človek si je zaradi udobnosti ustvaril v notranjosti tujega objektivnega sveta še drug nadrazumski svet. V neizmernih teminah tega sveta vrta ogenj njegove misli nekakšno svetlobno votlino, tunel, v katerem živi od početka svoje zavesti pa do smrti. Za večino nas ljudi pomeni ta tunel ves svet, mi ne poznamo temin zunanjega sveta ter jih zametujemo, ker se jih bojimo. Lawrence nikakor ne. Imel je oči, ki so videle daleč v temine, občutljive prste, ki so vzdrževali stik med njim in med misterijem, ki ga je obdajal. Lawrence se ni mogel zadovoljiti s tem udobnim tunelom, ki si ga je izvrtal človek in ni mogel razumeti, kako se more kdo z njim zadovoljevati. In (v tem se razlikuje od drugih, velikih filozofov in znanstvenikov, za katere je misterij sveta nekaj stalno pričujočega) ni si želel, da bi bil svet svetlejši. Priznaval je le temine zunanjega sveta in se je čutil v njih kakor doma. Večina ljudi živi v luči svojih navad in svojih neposrednih interesov. Toda obstoji tudi čista in mogočna luč desinteresiranega znanstvenega razuma. Lawrenceu sta bili obe luči sumljivi, obe sta mu potvarjali neposredno resničnost, to je temino misterija. — »Moja velika vera,« je dejal že leta 1912., »je prepričanje, da imata kri in meso več modrosti kot pa razum. Naš duh se lahko moti, toda to, kar čuti, veruje in pravi naša kri, je vedno res«. Kakor *Blake*, ki je molil, da bi ga *Bog* odrešil »*Newtonovega preprostega privida*«, kakor *Keats*, ki je pil na *Newtonovo* smrt, ker je ta pojasnil *mavrico*, je Lawrence obsojal pretirano znanje, ki uničuje v človeku čut za čudežno in otopi v njem sposobnost doživeti veliko skrivnost. Njegov odpor proti znanosti je bil strasten in se je izražal na najbolj fantastičen in brezumen način. — »Vsi znanstveniki so lažnivci«, je dejal, kadar sem mu razlagal kakšno znanstveno ugotovljeno dejstvo, ki mu ni bilo po volji. — »Lažnivci, lažnivci!« To je bila dokaj udobna teorija. Spominjam se zlasti dolge in živahne debate, ki sva jo imela o evoluciji, ki jo je on trdovratno zanikaval. »Toda dokazi,

dokazi,« sem vztrajal. Njegov odgovor je bil značilen: »Jaz se požvižgam na vse dokaze. Dokazi nimajo zame nikakega smisla. Jaz jih ne čutim tukaj,« je dejal ter se opiral na svojo sončno tkanino. Opustil sem debato in sem se poslej, če sem le mogel, izogibal besede znanost. Lawrence mi je nudil toliko dragocenega, da bi bilo absurdno tratiti z njim čas o predmetu, ki ga je tako malo zanimal. Kakršne so že bile razumske posledice tega početja, Lawrence je ostal kljub vsem oviram zvest svojemu geniju. Čutil je, da je demon, v čigar oblasti je bil, nekaj božanskega, nekaj, česar bi nikoli ne mogel zanikati in ubiti s tem, da bi si ga pojasnil, in s čimer bi nikoli ne sklenil nikakega kompromisa. Ta zvestoba do lastnega jaza, ali boljše do lastnega genija, tega tujega in mogočnega *numena*, ki se je posluževal njegove osebe za svoj tabernakelj, je pri Lawrenceu nekaj osnovnega ter nam bolj kot karkoli pojasnjuje vse, kar je svet našel čudnega na njegovi veri in njegovem življenju. Če je Lawrence zametaval vse generalizacije in abstrakcije, s katerimi si filozofi in učenjaki utirajo pot skozi kaos fenomenov, tega ni storil zaradi svojega nerazumevanja. Kajti Lawrence je bil zelo ostroumen. (V mladih letih je imel velike uspehe pri izpitih.) Če bi hotel, bi lahko docela razumel cilje in metode znanosti. Zares docela jih je razumel ter jih prav zaradi tega zametaval. Kajti znanstvena metoda in kritična filozofija sta bili nespravljivi z delom njegovega duha: neposredno zaznavanje in umetniška transpozicija tujega in božanskega. In cilj znanosti, ki nam hoče odmakniti meje neznanega, je bil nespravljiv z njegovim ciljem, ostati kolikor mogoče delj v intimnem stiku s teminami, ki so ga obdajale. Tako je kljub njenemu neizmernemu ugledu zametaval znanost in kritično filozofijo. Ostal je zvest svojemu duhu. Zvest izključno. Ni poizkušal precizirati svojega neposrednega poznavanja misterija, niti ga ni skušal izpopolniti z drugim, abstraktnim znanjem.

Noben človek ni po naravi popolno in univerzalno bitje. Nihče ne more imeti neposrednega znanja v vseh vrstah človeškega izkustva. Samo tisti lahko dosežejo univerzalnost, ki razumsko hlinijo živo izkustvo, »znalci«, skratka ljudje à la Goethe, proti kateremu je čutil Lawrence vedno najintenzivnejši odpor.

Vrhu tega ni nihče popoln in ne more nihče doseči popolnosti — spontano. Največji dar je omejeni dar. Popolnost, pa naj bo etična ali estetična, mora biti rezultat prizadevnosti človeškega znanja. Formalna estetika je vprašanje pravil in klasičnih modelov. Formalna morala pa se opira na deset božjih zapovedi in na hojo za Kristusom.

Lawrence ni hotel imeti nič opraviti s temi »protinaravnimi« procesi. Od tod njegov estetični princip, da mora biti umetnost spontana in prav kakor umetnik nepopolna, omejena in prehodna. Od tod tudi njegov moralni princip, da je prva moralna dolžnost človeka, ne živeti preko svojih človeških pogojev in svojih psiholoških virov, ki jih je podedoval.

Veliko umetniško delo in spomenik v bronu, ki je trajen, sta v svoji popolnosti in večnosti nečloveška in preveč popolna. Lawrence odklanja oba. Po njegovem mnenju mora preiti umetnost v neposrednem elanu v izraz in zamreti hkratu s tem elanom. Med vsemi gradbenimi materjali je Lawrence najbolj ljubil indijansko adobo, zaradi njene skrajne plastičnosti in krhkosti. Iz tega materijala bi ne bila nobena piramida

in noben matematično precizni Partenon več. Hvala Bogu, iz lesa tudi ne. Lawrence je ljubil Etruščane, med drugim tudi zato, ker so gradili lesene templje, ki niso bili trajni. Kamen ga je težil s svojo neuničljivo snovjo in s svojo sposobnostjo ohraniti neokretne geometrične like. Velike zgradbe mu niso ugajale, četudi so bile veličastne. Podobno neugodje je občutil ob vsaki dovršeni umetnini. V glasbi je ljubil narodne pesmi, ker so to lahke stvari, porojene iz neposrednega elana. Simfonija ga je dušila: bila mu je prevelika, prekomPLICIRANA, preveč skrbno in zavedno izdelana, skratka preveč hotena, da rabimo njegov najbolj značilni izraz. Bil je odločen, da nobeno njegovih del ne sme biti hoteno. Puščal je, da so se dvigala iz globin njegovega bitja. Povsem značilno je za Lawrencea, da je le zelo redko popravljaj in izpopolnjeval svoje spise. Često je dejal, da ne zna popravljati. Če je bil nezadovoljen s tem, kar je napisal, ni v nasprotju z večino avtorjev, prav nič urejeval, strigel, vrinjeval in prestavljal, marveč je vse še enkrat napisal. Z drugimi besedami, dal je svojemu demonu še enkrat priliko, da pove to, kar je imel povedati. Mislim, da obstoje trije dovršeni in docela različni rokopisi njegove »*Lady Chatterley*«. To pa še daleč ni edini njegov roman, ki bi bil napisan v različnih verzijah.

Prav takšen, kakršen je bil v umetnosti, je bil tudi v morali. — »Hočejo, da bi imel formo, to se pravi, da bi imel *njihovo* formo, pogubno, okostenelo, brezkrvno in nejasno formo, in jaz tega nočem.« To, kar je napisal o svojih romanih, lahko prenesemo tudi na njegovo življenje. Vsak človek mora biti, je dejal, umetnik po svojem vedenju v življenju in mora ustvariti svojo osebno moralno formo. Umetnost življenja je težja od umetnosti pisanja. — »Neskončno kočljiveje je ljubiti in zmagovati v ljubezni kot pa priznavati jo. Občutljiv umetnik mora v življenju sprejeti svojo naravo takšno, kakršna je in ji ne sme vsiljevati druge forme. Vzeti mora snov takšno, karkšna mu je dana, z vsemi njenimi slabostmi in nelogičnostmi. — »Včasih sem si dejal: Zakaj sramotiti in zakaj jeziti se? Toda sedaj pravim: kadar pride jeza s svojimi iskrecimi se očmi, naj počne, kar hoče. Nikoli ne bi mogla omajati božje roke v meni,« je pisal leta 1910.

Lawrenceovo pojmovanje človeške narave je imelo za posledico dvoje nauk. Prvi nauk je tisto, kar si upam imenovati kozmično desinteresiranost. — »Nikakega smisla ni. Življenje in ljubezen sta življenje in ljubezen, šopek vijolic je šopek vijolic, in vnašati vanj še idejo smotrečnosti, se pravi vse uničiti. Živite in pustite živeti, živite in pustite živeti! Cvetite in venite in sledite slepo naravnemu toku stvari!«

Ta prvi nauk ima svoje etično nasprotje v njegovem nauku o brezskrbnosti. — »Skrbi jih uničujejo. Prezaposleni so s fašizmom in z Društvom narodov, vznemirjajo se, ali ima Francija prav ali ne in če je zakon ogrožen, točka, o kateri si ne bodo nikoli na jasnem. Žive v nekem abstraktnem prostoru, sterilni pustinji politike načel, dobrega in zlega itd. Obsojeni so v abstraktnost. Govoriti jim, se pravi imeti človeški odnošaj s črko x v algebrini.« Že leta 1911. je svetoval svoji sestri: »Ne vmešavaj se v religijo. Jaz na tvojem mestu bi pustil vse to pri miru. Skušal bi se zanimati za sodobnost.«

Če berem taka mesta, ki jih je vse polno v vsaki Lawrenceovi knjigi, se vedno spominjam poglavja iz Pascalovih »Misli«, ki govori o brezumnih zabavah, s katerim izpolnjujejo ljudje svoj prosti čas, tako da

ne ostane najmanjše razpoke, po kateri bi se vrinila v njihovo zavest kakšna resna misel. Lawrence se tudi dviga proti takim zabavam, toda ne proti istim zabavam kakor Pascal. Zanj je bilo dvojje zločinskih zabav: pred vsem delo, ki ga je smatral za mamilo kakor opijum. — »Ne izčrpavajte se preveč,« je pisal nekemu zelo marljivemu prijatelju, »to je nemoralno. Nemoralno med drugim tudi zato, ker je to vse preveč udoben beg pred prvo človeško dolžnostjo, ki se ji pravi živeti. Mislite na počitek in na mir, na pravo človeško lenobo in na razkošje brezdelja, ki se imenuje delo.« Lawrence je gojil pravo puritansko sovraštvo proti grehu dela. Napadal je evangelij dela iz tistih razlogov kakor Chrysip aristotelski nauk čistega intelektualizma, ker ni bil ta — kakor je dejal stari Stoik — nič drugega kot nekakšna zabava in je bilo resnično živeti mnogo težje kot pa delati in spekulirati v abstraktnem.

Druga neodpustna »zabava« je bila »duhovnost«, to plemenito razmišljanje o poslednjih rečeh, ki predstavlja za Pascala vse dostojanstvo in vso zaslužnost človeka. Pascala je strašilo, kako morejo človeška bitja pozabljati na večnost in neskončnost ter plesati, peti, igrati na lutnjo in delati verze. Lawrencea ni nič manj strašilo, da pozabljajo ljudje vse radosti in težave neposrednega življenja ter mislijo na večnost, da ne govorimo o Društvu narodov in o svetosti zakona. Obadva, Pascal in Lawrence sta bila velika umetnika v toliko, v kolikor sta nas mogla prepričati, da sta imela prav. Kdo izmed njiju je imel bolj prav, o tem ne moremo razpravljati tukaj. Sicer pa nam na to vprašanje daje Lawrence sam najboljši odgovor: »Razumska zavest«, pravi, »je povsem osebna zadeva. Nekateri ljudje se rode z zelo globoko in rahločutno zavestjo.« Drugi pa zopet ne. Sicer pa ima vsaka življenjska doba lastno življenjsko filozofijo, ki ji najbolj konvenira. Včasih je spontano življenje skoro istovetno z zabavo, včasih pa je zopet malone zločinsko zabavati se z večnostjo ali pa z Društvom narodov. Lawrenceov genij je bil tak, da je oznanjal spontano življenje in izključeval absolutne ideale in absolutne principe. Proglašal je intuicijo in odklanjal abstraktno rezoniranje. Drugačni Pascalov genij je moral razviti povsem drugačno filozofijo.

Lawrenceov odpor proti abstraktnemu znanju in proti čisti duhovnosti je napravil iz njega nekašnega mističnega materijalista. — »Materija mora biti v svojem bistvu prav tako živa kakor duh, ki jo zaznava in razgibava to zaznavanje. Siloviti in intenzivni duhovni učinki morajo imeti odgovarjajoče silovite in intenzivne materijalne vzroke. In obratno mora vsako močno čustvo in vsaka želja našega duha močno vplivati na zunanjo materijo. Lawrence ni mogel nikoli priznati, da bi duh, ko se razgiblje — če je treba do blaznosti —, ne imel na zunanji svet nikakega učinka. Bil je subjektivist v prav toliki meri kakor materijalist, z drugimi besedami, verjel je v možnost magije v tej ali oni obliki.

Zvestoba svojemu geniju mu ni dopuščala nikake izbere. Lawrence je moral povdarjati skrivnostne sile tega *drugega*. Kajti po njegovem pojmovanju stvari je bila večina človeškega delovanja zabloda in bolj ali manj zločinska igra, ki oddaljuje ljudi od pravega smisla življenja. Ni se ukvarjal s temi igrami, to se pravi, ni hotel pisati o poglavitnem delovanju sodobnega sveta. Toda prav kakor bi ta stroga omejitev, kateri se je podvrget, še ne zadostovala, je šel v svoji »Mavrici« in v svojih »Zaljubljenih ženah« še delj ter v njih o človeških osebnostih v dobe-

sednem smislu sploh ne govori. To teorijo je razložil v svojem zelo zanimivem pismu Edvardu Garnetu: »Na ta ali oni način me fizična — ne človeška — stran ljudi zanima bolj kot pa zastarela pisateljska metoda, ki vam predoči značaj oseb po nekem moralnem načrtu in jim šele da njihovo skladnost. Moralni načrt, to je tisto, čemur se upiram. Pri Turgenjevu, Tolstem in Dostojevskem je moralni okvir značajev pri vseh njihovih ekstravagancah medel, star in mrtev. Če Marinetti piše, da je toplota, ki jo izžareva kos lesa ali železa, za nas mnogo bolj genljiva kot pa smeh in ženske solze, prav dobro razumem, kaj hoče s tem reči. To je nečloveška, recimo fizijološka volja ali kakor pravi Marinetti fizijologija materije, ki me fascinira. Mene ne zanima, kaj ženska čuti, marveč edino to, kaj ženska je. V mojih romanih ne smete iskati nespremenljivega bistva značajev, kakršnega poznamo doslej. V njih je še neko drugo bistvo, ki je odvisno od nekega drugega notranjega nevidnega dejanja, po katerem ne moremo spoznati individua. Ta preživlja različna stanja, ki so v bistvu ista, prav kakor sta dijamant in oglje iz iste snovi.

Lawrenceovo pojmovanje umetnosti je bilo povsem osebno. Vedel je iz lastne izkušnje, da je pravi pisatelj v bistvu osamljeno bitje, ki se ne sme pomešati med druge ljudi. Lawrence je trpel vse življenje zaradi samote, v katero ga je obsodil njegov genij. — »Strašno trpim zaradi samote. Toda včasih je človek prisiljen, da postane samotar.«

— »Tako zelo prodiram v intimnost ljudi, da mi to komplicira življenje. In jaz ljubim komplikacije.« Njegova ljubezen do umetnosti je bila večja od njegove ljubezni do komplikacij. Nihče ne more služiti hkratu dvema gospodarjema. Vselej, kadar so te komplikacije ogrožale njegovo umetniško delovanje, se je rajši umaknil v samoto. Njegov edini trajni odnos je bil odnos do njegove žene.

V tej samoti je napravil več nasilnih poizkusov, da bi prišel v stik s človeštvom. Od tod tudi njegovi naivni in fantastični načrti, da bi ustanovil kolonije v najbolj oddaljenih krajih sveta. Vsi ti poizkusi — na primer poizkus, da bi ustanovil »božjo državo«, državo temnega boga na Floridi in njegovi napor, da bi se pridružil kakšnemu političnemu gibanju, so docela propadli. Lawrence po svoji naravi ni bil voditelj človeštva, marveč le glas vpijočega v puščavi — v puščavi lastne samote.

Živeti skupaj z Lawrenceom je bila prava avantura, potovanje po novoodkritem in povsem drugačnem svetu. Kajti sam je živel v drugem vesoljstvu kot pa večina navadnih ljudi. Gledal je vse stvari z očmi človeka, ki je bil na pragu smrti in kateremu se svet odkriva nedoumljivo lep in skrivnosten. Za Lawrencea je bilo življenje neprestano okrevanje, prav kakor bi vsak dan znova prestal smrtno nevarno bolezen. To, kar so videli njegove oči, je odkrival celo z najnepomembnejšimi besedami. Izprehod z njim v naravo je bil izprehod po oni čudoviti pokrajini, ki je ozadje in glavna oseba vseh njegovih romanov.

Lawrence vidi — je dejal Vernon Lee — več kot bi človeško bitje smelo videti. Morda je prav zato tako sovražil človeštvo. Morda ga je prav zato tudi tako ljubil. In ne samo človeštva, marveč tudi naravo in celo nad-naravo. Kajti, kamor je pogledal, je videl več kot bi človeško oko smelo videti. Videl je in je moral zato le še bolj ljubiti in še bolj sovražiti.

Peter Donat.

KNJIŽNA POROČILA

O psihoanalizi. Spisal dr. Alfred Šerko. Slovenske poti XIII. Izdala Tiskovna zadruga.

Dve teoriji sta, ki sta v XX. stoletju iz znanstvenih delavnic najbolj zrevolucionirali mišljenje in pojmovanje življenja kulturnega človeštva: Einsteinova relativnostna teorija in Freudova psihoanaliza. Obe sta, vsaka v svojem delokrogu, prelomili s tradicijo in postavili dotedanje mišljenje na glavo. Obe sta od vsega početka naleteli na najsilovitejši odpor znanstvenih krogov, želi posmeh in strupeno omalovaževanje. Obe sta končno prodrli in se kakor lava razlili v mišljenje in gledanje na svet širokih inteligenčnih množic. Stefan Zweig* pravi: »Danes že davno cirkulirajo freudovske misli, — pred dvajsetimi leti še blasfemija in krivoverstvo, — popolnoma tekoče v krvi časa in jezika; tako samoposebi umevne so postale od njega skovane formule, da je prav za prav potreben večji napor, da si jih spet odmislimo kot pa da z njimi somislimo...«

K nam je potrkal val te nove usmeritve prav za prav šele po vojni. Že preje opaziš sicer v člankih in leposlovju izraze, ki so v zvezi s psihoanalizo; ali to je bila zvečine posredna, naivna »infekcija«, ne da bi se avtorji sami zavedali, odkod izvor teh izrazov. Neposredni kontakt s temi znanstveno revolucionarnimi strujami smo dobili šele v zadnjih letih. (Med drugimi je tudi autor tega članka imel v radiju vrsto predavanj o psihoanalizi, ki so pozneje izšla v Ž. i. S.). Knjiga, ki bi vsaj v glavnih obrisih podala Freudov nauk in temelje psihoanalize, je bila vsekakor že davno živa potreba. Posebno še, ker dobivamo v zadnjem času prevode del svetovnih avtorjev, ki so ali odločni pripadniki psihoanalize ali vsaj zelo močno vplivani po njej, kot n. pr. Mauriac, Maurois, A. Gide, Stefan Zweig, Lawrence itd. Nauk, ki je tako v temeljih pretresel človeško pojmovanje življenja, ki je tako mogočno odjeknil v vseh kulturnih panogah, ki je proniknil v možgane malone slehernega človeka v območju kulturnih narodov, zasluži nedvomno čim vestnejše prikazovanje in čim stvarnejšo in objektivnejšo presojo.

V kolikor je knjižica dr.-ja Šerka o psihoanalizi zadostila ali v kolikor ni zadostila temu zahtevku, hočem pokazati v naslednjih odstavkih.

1.

Knjiga je razdeljena v devet poglavij; v prvih osmih avtor referativno podaja glavne nauke in trditve psihoanalize in se samo mestoma spušča v lastno vrednotenje. Deveto poglavje je posvečeno pretresu teh naukov in kritični analizi Freudove metode.

V prvem poglavju govori Dr. Šerko o »Podzavestni duševnosti«, podajajoč kratek zgodovinski obris in začetke psihoanalize. Že tu naj omenim, da je Šerkovo prikazovanje sicer stvarno, mestoma celo prav posrečeno zgoščeno, vendar zvečine suhoparno in včasih prav nenazorno. Prepričan sem, da bi opis prvega slučaja psihoanalize, ko je Breuerjeva pacientka sama označila izpovedovalno metodo za »pometanje dimnika«, čitatelju nazorneje predočil začetne probleme, iz katerih se je pozneje rodil revolucionarni Freudov nauk, kakor pa suho naštevanje končnih zaključkov.

Dovolj točno in, kot se dá na tako tesno odmerjenem prostoru, izčrpno podaja Šerko v drugem poglavju o »Spolnosti« Freudovo teorijo o razvoju seksualnih gonov v človeku (infantilna seksualnost, Ojdipov in kastracijski kompleksi).

* Stefan Zweig: Sigmund Freud und die Situation der Jahrhundertwende; Psychoanalytische Bewegung 1931/I. (Iz njegove študije o Freudu.)

Manj jasen in plastičen je njegov prikaz »Narcizma«. Znanec, ki je čital knjigo, me je vprašal, kako naj si narcizem v človeku predstavlja. Povedal sem mu bajko o lepem dečku Narcisu, ki se je, gledajoč svojo podobo v jezeru, zaljubil v lastno lepoto. Poglavlje mu je bilo naenkrat jasno. (Vsaj v seznamu tujk bi bil Šerko lahko podal izvor besede »narcismus«.)

Zaradi poznejših izvajanj si iz tega poglavja zapomnimo stavek:

»Erotični in egoistični nagon sta edini vir psihične energije. Iz njih črpa človek silo svojega udejstvovanja. Samo glad in ljubezen ženeta človeštvo naprej, zlasti je vsa kultura zgrajena s pomočjo erotičnih sil. Zasluga Freuda je, da je kot prvi to jasno spoznal.« (Str. 32; podčrtal avtor tega članka.)

Dalje Šerko podrobneje opisuje ta Freudov izsledek, čigar pravilnost priznava:

»Sublimacija je proces na libidinoznem teženju samem: energija erotičnega nagona se odvrne od seksualnega cilja na kak drug, plemenitejši, kulturnejši cilj. Akcent leži na odvrnitvi od seksualnosti sploh. Človek izrabi svojo erotično energijo v kulturnem, socialnem, umetnostnem in znanstvenem udejstvovanju, ki je v celoti produkt erotične sublimacije. V tem smislu je Eros oče celokupne kulture...« (Str. 39/40.)

Da je človeštvo že nekoč vedelo za ta proces sublimacije, morda takrat še, ko je bil šele v svojem prvem razmahu in ni še na njem težilo breme dvatisočletnega kulturnega razvoja, naj navedem samo stavek iz Platonove »Gostije«:

»...Kajti takó se pravi pravilno preiti ali popeljan biti k *erotičnemu*, da se, počenši pri teh lepih stvareh zaradi onega lepega, dvigamo vedno navzgor, ko da bi se vzpenjali po stopnicah, od enega k dvem in od dveh k vsem lepim telesom in od lepih teles k lepemu življenju in od lepega življenja k lepim spoznanjem, dokler ne pridemo od spoznanj do onega spoznanja, ki je spoznanje o onem lepem samem...«

V četrtem poglavju o »Idealu jaza« podaja Šerko enega izmed najtežjih, ker najbolj teoretičnih delov psihoanalize: Freudovo predstavo o ustroju naše duševnosti, njegovo pojmovanje razmerja med zavestjo in podzavestjo, med »jazom« in »onim«. (Das Ich und das Es.) Na tako omejenem prostoru je ostal avtor za čitatelja-laika nejasen in nepregleden.

V »Teoriji nagonov« prikazuje Šerko Freudov nazor o dveh osnovnih nagonih v vseh živih bitjih, o življenjskem nagonu, ki sestoji iz erotičnega in egoističnega, in o smrtnem nagonu, ki se javlja v različnih, zvečine destruktivnih težnjah (sadzem itd.). Šerko je pri podajanju te težke snovi, ki jo je Freud sam precej zamotano obdelal v svoji razpravi »Jenseits des Lustprinzips«, dovolj srečno iztrgal glavne momente.

Iz šestega poglavja, ki obravnava »Problem kulture« in v katerem se Šerko še enkrat vrne k vprašanju o nastanku in razvoju kulturnih in socialnih teženj, naj si zapomnimo za poznejšo rabo sledeči odstavek:

»Pri kulturnem procesu pa je glavni cilj združitev poedincev v societeto. Sreča poedincev je sicer tudi na programu, pa le kot postranska zadeva. Zaradi tega sta si individualni razvoj na eni in kulturni razvoj na drugi strani nasprotna, celo sovražna. To sovraštvo pa ni izraz nepomirljivega nasprotja med Erosom in Smrtjo, marveč izraz konfliktov v libidinozni ekonomiji. Societeta terja zase objektivno, individuum pa narcistično libido...« (Str. 67. Libido: celokupna energija človekovih duševnih sil.)

Eno izmed najzanimivejših tolmačenj psihoanalize je Freudovo pojmovanje nastanka religije, ki ga Šerko obravnava v sedmem poglavju. Kako je prišlo do umora vsemogočnega praočeta, prostovoljna pokora sinov, pobožanstvenje umorjenega

(totem in tabu) in nastanek poznejših religij: o vseh teh Freudovih hipotezah poroča Šerko živahno in pregledno.

Najtežje dostopno poglavje psihoanalize se mi zdi Freudovo tolmačenje sanj. V svojem ogromnem delu »Traumdeutung«, ki je prava vivisekcija človeka, in sicer avtorja samega, podaja Freud rezultate svojih dolgoletnih izkušenj in opazovanj na samem sebi. Uvodoma sam pravi, da je cela tri leta odlagal z izdajo te knjige, tako mučno mu je bilo, razgaliti najintimnejše kotičke svoje notranjosti pred javnostjo. Knjiga je pisana težko, strogo stvarno in kdor jo je čital, se ne more odtegniti neki magični demoniji, ki ga pritegne v vrtnec problemov človeške duševnosti. Z največjo minucioznostjo obravnava Freud uvodoma vse dostopne knjige in vire, ki so se od pamtiveka sem ukvarjali s problemom sanj. Citira celo eno ali dve slovenski deli (izšli v Gorici; trenutno nimam »Traumdeutung« pri roki, da bi ju navedel).

Šerkovo podajanje Freudovih dognanj se mi zdi povsem nezadostno in površno. Njihova edino možna verifikacija je večletno opazovanje lastnih sanj in njih analiza; drugače ne le da ostane Freudov postopek nerazumljiv, marveč so videti tudi njegovi izsledki samovoljni, da, fantastični. Za tako opazovanje pa je v prvi vrsti potreben za to sposoben organ.

2.

Ko si prečital prvih osem poglavij, si dobil vtis, da Šerko sicer odklanja neke pretiranosti Freudovega nauka, da je tudi »nerazpoložen« proti njegovi metodi, da mu gre pa v glavnem za objektivno, po možnosti nepristransko prikazovanje važnejših rezultatov, s katerimi se deloma celo strinja, kakor smo videli glede nauka o Erosu kot o glavni gonilni sili človeštva pri njegovem kulturnem razvoju. Že prvi uvodni stavek v deveto poglavje pa te preseneti po svojem tonu, ki je od prejšnjega tako različen, da se nehote vprašaš, ali je spisal tudi to poglavje isti avtor. Šerko izgubi sleherno mero znanstvene vzdržnosti: zasmehuje, ironizira, zmerja. Pri tem se posluži, kot bomo videli, izrazov, ki bi delali čast najhujšemu revolveržurnalu.

Toda tudi ta poglavje ni čelo tako. Glede svojega tona se ostro loči v dva dela. V prvi, veliko obsežnejši del s kratkim splošnim uvodom in daljšim »kritičnim« pretresom psihoanalitične metode, ki je v zvrhani meri natrpan s psovanjem in zasmehovanjem Freudovega nauka, in v drugi, kratki in zaključni del, v katerem se nam pokaže Šerko iz prvih osmih poglavij.

Nekaj primerov Šerkove izpremembe v prvem delu devetega poglavja, ki ga začne takole (vse ležeče tiskano podčrtal avtor tega članka):

»Iz predstoječih izvajanj... je razvidno, da si Freud *ne lasti samo zasluge*, da je našel postopanje, ki omogoča zdravljenje nevrotičnih obolenj, ampak je prepričan, da je njegova metoda sposobna rešiti tudi nešteto drugih, filozofskih, pedagoških, karakterioloških, seksualnih, etnoloških, socialnih, kulturnih in religiozних problemov, pa je *edino ona sposobna* prodreti v najgloblje globine človeške duševnosti in slediti podzavestnim nagibom...« (Str. 88.)

»...Zlasti si *psihoanaliza laska*, da je prišla na sled pravi strukturi človeške duševnosti...« (Str. 88.)

»Iz mojih dosedanjih izvajanj je razvidno, da se za psihoanalizo izčrpava človeška duševnost v seksualnem nagonu in njegovih pojavih, da je prav za prav vse, kar človek počne, kar misli in čuti, prikriti ali odkriti izliv njegove spolnosti, *da človek v svojem bistvu ni etično-inteligentno, ampak zgolj animalno-pohotno bitje*, ki se seveda svoje pohotnosti ne zaveda v celem obsegu. Vse, kar se je *do sedaj smatralo*

za najsvetejše in najboljše v človeku, njegovo stremljenje po lepoti in resnici, njegovo hrepenenje po večnosti, vsi njegovi ideali, vse se izkaže v psihoanalitični luči kot maskirana pohotnost, kot simbolizirana seksualnost. Za Freuda je človek bitje, podvrženo zgolj svojemu spolnemu nagonu, ki mu skuša na vse dopustne in nedopustne, odkrite in prikrite načine dati duška, v svojem vsakdanjem življenju in v svojih sanjah prav tako, kakor v umetnostnem, znanstvenem in socialnem udejstvanju. Četudi si psihoanaliza laska, da je šele ona odkrila človeško dušo v vseh njenih globinah, in sicer s svojo iracionalno intuitivno metodo, je vendarle v svojem bistvu grobo materialistična, priznavajoč samo eno gonilno silo človeškega udejstvanja: goli živalski nagon.« (Str. 88/89.)

»...Pri tej priliki bom skušal psihoanalitične nauke še bolj osvetliti in pokazati, da niso samo nedokazani, ampak naravnost absurdni, da psihoanaliza v resnici ni nič drugega nego bolj ali manj duhovito žongliranje s pojmi in da se mora samo svoji neznanstveni spekulativnosti in svoji lascivnosti zahvaliti, da je prodrla v tako široke kroge.« (Str. 91.)

»Freudovi prikazi in dokazi niso nič drugega nego produkt njegove s seksualnostjo do nasičenja prepojene fantazije...« (Str. 101.)

»In ta naravnost absurdna metoda je značilna za psihoanalitične spekulacije na vseh področjih človeškega udejstvanja; ž njo so dobljeni vsi izsledki, s katerimi blufa Freud — še v vse hujši meri pa njegovi učenci — svet kot z epohalnimi spoznanji, ki se dajo po njihovem mnenju primerjati spoznanju Kopernika in odkritju Kolumba. Na takih abotnih konfabulacijah je zgrajena psihoanalitična teorija o psihonevrozah in psihozah, nauk o človeški seksualnosti, teorija o človeških nagonih, o človeški kulturi in religiji!...« (Str. 109.)

*

Če resumiramo Šerkova izvajanja v tem poglavju, potem vidimo, da je njegovo mnenje o psihoanalizi sledeče: je to »naravnost absurdna metoda« in z njo so »dobljeni vsi izsledki, s katerimi blufa Freud svet.« »Na takih abotnih konfabulacijah je zgrajen...nauk o človeški seksualnosti, teorija o človeških nagonih, o človeški kulturi in religiji...« Zakaj čeprav si psihoanaliza laska, da je šele ona odkrila najgloblje globine človeške duševnosti, »je vendar v svojem bistvu grobo materialistična, priznavajoč samo eno gonilno silo človeškega udejstvanja: goli živalski nagon.« Njej ni namreč človek »v svojem bistvu etično-inteligentno, ampak zgolj animalno-pohotno bitje...« Kajti »vse, kar se je do sedaj smatralo za najsvetejše in najboljše v človeku, njegovo stremljenje po lepoti in resnici, njegovo hrepenenje po večnosti, vsi njegovi ideali, vse se izkaže v psihoanalitični luči kot maskirana pohotnost, kot simbolizirana seksualnost...«

Zaključek je torej ta, da Šerko ne le znanstveno odklanja osrednjo os psihoanalitičnega nauka, namreč centralni pomen Erosa (libido) kot glavne gonilne sile človeškega kulturnega in socialnega razvoja, marveč da jo tudi kar najostreje negativno etično vrednoti in obsoja. Zakaj »Freudovi prikazi in dokazi« mu »niso nič drugega nego produkt njegove s seksualnostjo do nasičenja prepojene fantazije« in njegova metoda mu »voha v vsakem pojavu prikrito spolno pohotnost...«

Tako Šerko iz prvega dela devetega poglavja.

*

Toda ali ni sodil Šerko iz prvih osmih poglavij drugače o pomenu erotičnih (libidinoznih) sil pri ustvarjanju človeške kulture in o Freudovi nagonski teoriji sploh? Kot smo že videli, piše na str. 32:

»Erotični in egoistični nagon sta edini vir psihične energije. Iz njih črpa človek silo svojega udejstvanja. Samo glad in ljubezen ženeta človeštvo naprej, zlasti

je vsa kultura zgrajena s pomočjo erotičnih sil. Zasluga Freuda je, da je kot prvi to jasno spoznal.«

Šerko iz tretjega poglavja smatra torej trditev o prevalenci erotičnih sil, o njihovi izključni zaslugi za zgradbo kulture za *spoznanje*, ki ga je kot prvi ugotovil Freud. Isto ugotovitev pa smatra v prvem delu devetega poglavja za »abotno konfabulacijo«, ki je produkt Freudove »do nasičenosti s seksualnostjo prepojene fantazije«.

Kateri Šerko ima sedaj prav, oz. pravilneje, katero mišljenje naj smatramo za njegovo resnično prepričanje? Ves prvi del devetega poglavja je prežet z zgražanjem nad Freudovo teorijo o človeški »pohotnosti«, nad njegovo metodo, »ki voha v vsakem pojavu prikrito spolno pohotnost« in nad njegovim nazorom o človeški seksualnosti, kulturi in religiji, ki je zgrajen na »abotnih konfabulacijah«. Tu je Šerkovo mišljenje nedvoumno.

Morda pa se je bil v tretjem poglavju samo »neprostovoljno zapisal«?

Kot smo dejali, stopi Šerko št. 2. (zakaj št. 2., bo razvidno iz poznejših izvajanj), ki smo ga spoznali v prvih osmih poglavjih, v zaključnem odstavku devetega poglavja zopet na plan. In kaj pravi tu?

»Nesporna je njegova zasluga (= Freudova), da je prelomil s psihološkim slepomišenjem in izpregovoril odkrito besedo o seksualnosti človeka, kot glavni gonilni sili ne le udejstvovanja vsakega poedinca, ampak vsega človeštva v njegovem kulturnem stremljenju...« (Str. 114.)

Kaj torej čitamo tu? Šerko št. 2. v nasprotju s Šerkom št. 1., kakršen se je pokazal nekaj strani preje, priznava, da je seksualnost človeka glavna gonilna sila ne le udejstvovanja vsakega poedinca, ampak vsega človeštva v njegovem kulturnem stremljenju!

Kako je mogel dvakratni doktor, dr. phil. in dr. med. Šerko prezreti tako očitno nasprotje v svojih trditvah? Kako da ni vsaj ob korekturah postal pozoren nanje? Ali si naj mislimo, da je njegov pregled čez celoto tako šibak? Moč njegovega logičnega mišljenja tako kratkosežna? Morda »slučaj«, bi dejal nekdo, ki ne priznava stroge determiniranosti naših dejanj. Ali da Šerkov »lapsus« ne more biti samo »slučaj«, nam pove še drugi, veliko eklatantnejši primer.

Na str. 109 piše Šerko št. 1.:

»Na takih abotnih konfabulacijah« — s katerimi namreč »blufa Freud svet kot z epohalnimi spoznanji« — »je zgrajena psihoanalitična teorija o psihonevrozah in psihozah...«

Na str. 114 pa čitamo:

»...Brez dvoma je nadalje Freud najboljši poznavatelj histerije in drugih psihonevroz...«

Postavljam vprašanje: Ali je mogoče biti Freudu istočasno najboljši poznavatelj histerije in drugih psihonevroz, če je njegova teorija o teh zgrajena »na abotnih konfabulacijah«, kot oboje trdi Šerko v razdalji borih petero strani? Ali gre tu za dva Freuda? Gotovo ne. Torej je edino možno, da imamo dva Šerka, ki si stojita v diametralnem nasprotju in od katerih trdi prvi tisto, kar drugi z zgražanjem zavrača in se prvi priznava k nečemu, kar je drugemu vir zagrizenega posmeha in objekt energičnega zmerjanja.

Čudno je pri tem samo to, da izda dvakratni doktor, ki je po eni strani celo doktor logike in psihologije, knjigo, v kateri si njegova izvajanja tako netenkočutno in tako otipljivo med seboj nasprotujejo.

Za razumevanje Šerka št. 1. bodi zaenkrat naveden še sledeči citat:

»Pa vse to« (namreč da je psihoanaliza v svojem bistvu grobo materialistična, ker priznava samo eno gonilno silo človeškega udejstvovanja: goli živalski nagon) »in

še marsikaj, kar je na psihoanalizi *odbijajočega*, bi ne smelo priti v poštev...« (Str. 89.)

Torej Šerka št. 1. na psihoanalizi *odbija* njena trditev, da so erotične sile edina gonilna sila človeškega udejstvovanja, tako poedinca kot kulturnega kolektiva, trditev, ki jo Šerko št. 2. ne samo v polni meri priznava, marveč šteje Freudu njeno ugotovitev v posebno zaslug.

Šerku št. 1. je torej na psihoanalizi nauk o seksualnosti in še marsikaj nekaj odbijajočega, Šerku št. 1. ne gre torej, kakor Šerku št. 2., zgolj za neke znanstvene ugotovitve, marveč za njihovo moralno vrednotenje. Kajti z očitnim zgražanjem ugotavlja, da je »vse, kar se je do sedaj smatralo za najsvetejše in najboljše v človeku, njegovo stremljenje po lepoti in resnici, njegovo hrepenenje po večnosti, vsi njegovi ideali, vse se izkaže v psihoanalitični luči kot maskirana pohotnost, kot simbolizirana seksualnost...« Dalje je psihoanaliza »bolj ali manj duhovito žongljanje s pojmi« in se mora »svoji lascivnosti zahvaliti, da je prodrla v tako široke kroge«.

Da torej karakteriziramo Šerka št. 1., kakor se nam pokaže v svojih izvajanjih v prvem delu devetega poglavja:

Šerko št. 1. *obsoja* psihoanalizo, ker da je *grobo materialistična*, in sicer zato, ker priznava samo eno gonilno silo človeškega udejstvovanja: *goli živalski nagon*. Šerku št. 1. je človek *etično-inteligentno* bitje, *ne pa animalno-pohotno*, kakršnega vidi psihoanaliza, ki da je zaradi tega »lascivna«. Dalje se zgraža nad psihoanalizo, ker vidi v vsem, kar se je *do sedaj* smatralo za najsvetejše in najboljše v človeku, v njegovem stremljenju po lepoti in resnici, v njegovem hrepenenju po večnosti, v vseh njegovih idealih »maskirano pohotnost«, »simbolizirano seksualnost«. Šerko št. 1. je torej pristaš vsega tistega, kar se je »do sedaj« smatralo za najsvetejše in najboljše v človeku in odločen nasprotnik nazora, da se za vsem tem skrivajo erotične sile. Ta »do sedaj« pomeni namreč: *do nastopa psihoanalize*, ali individualno za Šerka št. 1.: dokler se on ni seznanil z njo.

Kako pa se je do nastopa psihoanalize gledalo ne samo s psihološke, ampak splošno s strani kulturnega človeštva na seksualne probleme? Začuda, Šerko št. 2., torej tisti, ki je pristaš Freudovega nauka o kulturni in vseobči tvornosti erotičnih sil, nam daje na to precizen odgovor. Na str. 111/112 piše:

»...Vsi (namreč tudi nasprotniki psihoanalize) so edini v tem, da je *Freudova velika zasluga, da je zadal smrtni udarec preživeli, oficijelni šolski psihologiji*, ki ni znala zajeti človeka v njegovih globinah kot živo individualnost, ki ne misli in čustvuje po regulah šolske psihologije, ampak se izživlja in udejstvuje v smislu svoje individualnosti pod vplivom razvijajočih se nagnenj, strasti in nagonov, pod vplivom življenjskih izkušenj kot član societete...« itd.

In na str. 114:

»Nesporna je njegova zasluga, da je *prelomil s psihološkim slepomišenjem in izpregovoril odkrito besedo o seksualnosti človeka*, kot glavni gonilni sili ne le udejstvovanja vsakega poedinca, ampak vsega človeštva v njegovem kulturnem stremljenju...«

Torej predfreudovska psihologija je bila »preživela, oficijelna šolska psihologija«, ki si ni upala »izpregovoriti odkrite besede o seksualnosti človeka, kot glavni gonilni sili ne le udejstvovanja vsakega poedinca, ampak vsega človeštva v njegovem kulturnem stremljenju,« marveč je rajši »psihološko slepomišila«. V čem pa je obstajalo to »psihološko slepomišenje«, ki si ni upalo izreči »odkrite besede o seksualnosti človeka« in s katerim je Freud »prelomil«?

Glede tega nas zopet podučí Šerko št. 1., ki pravi, da se »vse, kar se je do sedaj smatralo za najsvetejše in najboljše v človeku, njegovo stremljenje po lepoti in

resnici, njegovo hrepenenje po večnosti, vsi njegovi ideali, ... izkaže v psihoanalitični luči kot maskirana pohotnost, kot simbolizirana seksualnost.«

Ta Šerko št. 1. je torej zastopnik tiste predfreudovske psihologije, o kateri pravi Šerko št. 2., da si ni upala izreči odkrite besede o seksualnosti človeka kot o glavni gonilni sili, marveč je rajši slepomišila s pojmi kot so: stremljenje po lepoti in resnici, hrepenenje po večnosti, ideali itd. Šerko št. 1. je torej po mnenju Šerka št. 2. zastopnik »preživele, oficijelne šolske psihologije«, o kateri pravi Šerko št. 2., da je Freudova velika zasluga, da je z njo prelomil. Torej Freud je s to oficijelno šolsko psihologijo radikalno prelomil, demaskiral njeno slepomišljenje, in — ali ni sedaj popolnoma razumljivo, da, vprav nujno, da se Šerko št. 1. kot njen vneta zastopnik bori proti temu demaskiranju svojega slepomišljenja, da vsipa ogenj in žveplo na drznega misleca, imenuje njegovo metodo »lascivno«, imenuje njegovo fantazijo do nasičenja prepojeno s seksualnostjo, njegove nauke označuje za absuradne, abotne, se grobo norčuje iz njih (n. pr. str. 103. »Jaz za svojo osebo bi pa dejal: kdor ima možgane, da misli, in um, da premisli, se lahko prepriča, da je psihoanaliza velika budalost.« Ali pa str. 98: »Na tak način se da vse dokazati, celó to, da je Freudova psihoanaliza simbolična onanija.« itd.), zraven pa vzdihuje po stari dobi, ko se je lahko še slepomišilo s pojmi o najsvetejšem v človeku, o stremljenju po lepoti in resnici, o hrepenenju po večnosti.

Primer, da je Šerko št. 1. v resnici zastopnik »preživele, oficijelne šolske psihologije«, je njegova kritika Freudove metode, njegovega nauka o podzavesti in o sanjah, katero si hočemo v naslednjem poglobljeno ogledati.

3.

Živec psihoanalize, njeno sredstvo, ki ji je omogočilo, da je prišla do take množine popolnoma novih rezultatov na polju psihologije, je njena metoda. Njen temelj je, kakor pri večini psiholoških metod, samoopazovanje. Njen specielni način: vezanje prostih asociacij,

Vsaka metoda je v svojem bistvu samo pripomoček. Njeno učinkovitost potrjujejo potom nje dobljeni rezultati. Čim znatnejši so ti, tem bolj jo opravičujejo.

Vsaka psihološka metoda zahteva neko posebno usmerjenost (Einstellung), ki se dá doseči s primerno vajo. Nujen pogoj: za to potreben organ, talent. Dalje: še adaptacije sposobni možgani.

Vsaki psihološki metodi, ki temelji na samoopazovanju, manjka v principu neposredna kontrolna možnost; v tem pogledu je eminentno subjektivna. Njene prednosti: neposredna zaznava predmeta (introspekcija), skoraj neprestana uporabljivost, možnost vedne posredne kontrole s primerjanjem lastnih z lastnimi in tujimi rezultati.

Vsi rezultati psihologije temeljijo konec koncev na samoopazovanju. Brez samoopazovanja ni psihologije, brez introspekcije ni možna veda o duševnih pojavih.

*

Te splošne pripombe so se mi zdele potrebne, predno preidem k podajanju Šerkove kritike psihoanalitične metode.

(Dalje prihodnjič.)

Dr. Vladimir Bartol.

ALI VESTE

da je prvi napovedovalec dunajske radio postaje Ravag, Richter, po prej kakor desetletnem službovanju bil pravilno in zakonito upokojen, kar je vsekakor rekordno majhno število službenih let, ki naj človeku pomorejo do pokoja, če je v službi kot... kulturni delavec.

da je glavni zdravnik pariške policijske direkcije dr. Bizard izdal svoje spomine, ki so senzacionalni predvsem v tem, v kolikor se nanašajo na zadnje ure in dneve Mate Hari, glasovite špijonke, ki jo mi poznamo, če ne drugače, pod obrazom Grete Garbo iz filma.

da so se slavnostnega gledališkega tedna v Moskvi udeležili Holandci, Švedi, Norvežani, Finci, Turki, Poljaki, Čehi, Francozi in Angleži in da so prireditelji v nasprotju s podobnimi slavnostmi nudili gostom kot reprezentančne predstave redne predstave gledališkega leta, ki se je v Moskvi kakor drugod, že začelo. Vsi udeleženci so bili prav zaradi tega dejstva in zaradi kakovosti predstav, ki niso nič zaostajale za »slavnostnimi«, močno presenečeni; kar potrjuje verjetnost, da se kljub vsemu poznanju more v Rusiji še marsikdo z Zapada presenetiti.

da je bivši angleški zunanji minister in diplomat Wiston Churchill določen za političnega eksperta pri snemanju dokumentarnega filma »Iz 25letnega vladanja Jurija V.«, kot najboljši poznavalec življenja in dela sivega angleškega kralja. Film bodo izdelali za 25letnico vladanja Jurija V., in sicer v 200 do 300 kopijah, da ga bodo lahko hkratu predvajali po vseh delih imperija.

da je poslednji narodno-socialistični tendenčni film »Gospodar sveta«, ki ponazarja socialne in gospodarske tendence narodnega socializma, režiral... Harry Piel, ki smo ga doslej poznali pač kot akrobata, ne kot ideologa. Sicer pa — saj je lahko ideološki akrobat. Nič neznan pojav, niti pri nas.

da je L. F. Célinea drama »L'Eglise«, ki se je ni zaradi drznega dejanja upalo sprejeti na repertoar nobeno pariško gledališče, izšla v Pragi v češkem prevodu v založbi »Dobis«. Še večjo pozornost in večjo naklado kakor drama, je, kakor se bralci najbrž spominjajo, dosegel Célineov prvi roman »Pot na konec noči«.

da je za petdesetletnico praškega nemškega pisatelja Maksa Broda, ki spada v takozvani »Praški krog« (Kafka, Werferl itd.), izšla knjiga z naslovom »Pesnik — mislec — pomočnik«, kjer je izdajatelj napisal naslednje, morda še pri nas upravičene besede: »Morda bodo izdajatelju zlasti očitali, da mu ni šlo za tem, da bi zbral tudi kritične glasove, da ni pustil celo nasprotnikom do besede. Na to (izdajatelj) odgovori lahko samo: Ni na svetu pomanjkanja nasprotovanj in kritike. Je pa pomanjkanje priznanja in hvaležnosti.«

da je Charlesa Dickensa presenetljivo lepo delo »Življenje našega gospoda Jezusa Kristusa«, ki ga je v odlomkih pisal za svoje odraščajoče otroke, izšlo v nemškem prevodu v hamburški založbi Albatros.

da so se Nemci zadnje čase začeli zavzemati za pesniški sloves Huga von Hofmannsthal, ki ga je narodno socialistična kritika, predvsem H. Gundolf in njegova estetsko-biografska šola spravila močno v pozabljenje na korist aristokratsko-nemškega lirika Heinricha Georgeja.

da je...

nabral Mirko Javornik.

Nakažite

naročnino za mesec oktober!

Pridobivajte novih naročnikov!

Za vsakega naročnika dobite bogato knjižno nagrado.

KLIŠEJE

**vseh vrst po foto-
grafijah ali risbah
izvršuje za vsakov-
sten tisk najsolidneje**

**KLIŠARNA · ST · DEU
LJUBLJANA · DALMATINOVA 13**

Založba

Modra ptica

*izbica le najpomemb-
nejše iz svetovne lite-
rature. Zatorej šicite
njene knjige.*

**Salda-konte, štrance, journala,
šolske zvezke, mape, odjemal-
ne knjižice, risalne bloke itd.**

nudi po izredno ugodnih cenah

***Knjigoveznica
Jugoslovanske
tiskarne***

***v Ljubljani
Kopitarjeva 6
2. nadstropje***